

De antikernenergiebeweging rond Dodewaard in *de Volkskrant* en *De Telegraaf*, 1970-1984

Tine Sjoukje van Dijk

S1811444

S1811444@vuw.leidenuniv.nl

MA-Thesis

20 ECTS

Inleverdatum: 30-06-2021

Aantal woorden: 17.601

Afbeelding afkomstig van:

Fotograaf ANP, 'Dodewaard-Kernenergie-Centrale' (1968, ANP Historisch Archief), [Permalink Online Archief](#).

Inhoud

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1 Opkomst van protest.....	13
De Volkskrant.....	15
De Telegraaf.....	19
Conclusie	23
Hoofdstuk 2 Van demonstraties naar blokkades.....	25
De Volkskrant.....	31
De Telegraaf.....	34
Conclusie	39
Hoofdstuk 3 Verminderde populariteit en een Brede Maatschappelijke Discussie	40
De Volkskrant.....	41
De Telegraaf.....	44
Conclusie	47
Conclusie	49
Bibliografie	51
Primair bronmateriaal.....	51
Literatuur.....	51

Inleiding

In de jaren 1960 besloot de NV Samenwerkende Elektriciteitsproductiebedrijven (SEP) het initiatief te nemen om de kernreactor in Dodewaard te bouwen. De NV begon in 1963 aan de bouw op het advies van de Industriële Raad voor de Kernenergie, deze Raad was door het Ministerie van Economische Zaken ingesteld om de regering van advies te voorzien over de industriële toepassing van kernenergie en ioniserende stralen.¹ De bouw van de Dodewaard Centrale werd in 1968 afgerond waarna er een feestelijke opening plaatsvond door Koningin Juliana in 1969.² De exploitatie werd vervolgens verzorgd door de NV Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland (GKN).³ De aandelen van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale waren verdeeld over de NV Samenwerkende Elektriciteits Productiebedrijven en de elektriciteitsproductiebedrijven, dit betekende dat de aandelen deels in handen waren van een speciaal hiervoor opgerichte NV en in de handen van de verschillende elektriciteitsbedrijven in Nederland zelf. Op deze manier hadden de bedrijven apart en gezamenlijk invloed op de kerncentrale en werden de financiële risico's gedeeld door iedereen die er ook energie uit afnam. De reactor was als proefreactor gebouwd en leverde daardoor maar 50 Megawatt aan energie.⁴

In de jaren na de opening bleek echter dat niet iedereen even gecharmeerd was van de kerncentrale als de Nederlandse regering en de exploitanten. Er ontstonden antikernenergiebewegingen in Nederland om de Dodewaard centrale gesloten te krijgen. De sterk veranderende mening van de Nederlandse bevolking was voor de Nederlandse regering moeilijk. Zoals Kees van den Bosch beschreef in zijn boek over de Kalkarreactor;

In twintig jaar tijd was de mening over kernenergie 180 graden gedraaid. In 1957 stonden 750.000 mensen in de rij om de tentoonstelling *Het Atoom* op Schiphol te mogen bezoeken. In 1977 was stroomopwekking met kernenergie in de ogen van velen een groot kwaad, dat in de daaropvolgende jaren met grote demonstraties, terreinbezettingen en blokkades bestreden zou worden.⁵

De oorsprong van de antikernenergiebeweging ligt in de milieubeweging die in de jaren '70 in Nederland opkwam. Tijdens de bouw van Dodewaard in de jaren '60 was er geen sprake van protest. Het werd algemeen aanvaard dat kernenergie een schone bron van energie was, goedkoper dan de

¹ Rijksoverheid, 'Industriële Raad voor de Kernenergie (EZ): 1963-1982'

<<https://hdl.handle.net/10648/9467826d-3245-4bef-a19b-a7033254ac70>> laatst geraadpleegd op 31-05-2021.

² W.J. van Noort, *Bevlogen bewegingen: Een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging* (Nijmegen 1988) 105.

'Koningin stelt kerncentrale in werking', *De Telegraaf*, 27 maart 1969.

³ Noort, *Bevlogen Bewegingen*, 105.

⁴ De kernreactor bij Borssele bijvoorbeeld, die in 1969 besteld werd was een 480 Megawatt centrale. Tegenwoordig staan er in België kerncentrales waarin meer dan 1000 Megawatt aan stroom wordt opgewekt.

⁵ Kees van den Bosch, *De angst reactor; Kalkar, kroniek van een eeuwige belofte*, (Amsterdam 2006) 160.

stroom afkomstig uit kolencentrales of die uit olie was opgewekt. Dit veranderde in de jaren '70 met de opkomst van de milieubeweging die zijn twijfels uitte over de voordelen van kernenergie. Was kernenergie wel zo veilig? Wat moest er gebeuren met het radioactieve afval? Hoe groot was het gevaar bij ongelukken en vrijkomende radioactieve straling? Behalve motivaties vanuit de milieubeweging waren er ook andere angsten zoals het gebruik van het vrijgekomen plutonium om kernwapens te maken. Naast de vragen rond het milieu begonnen mensen zich ook af te vragen of 'aatomstroom' wel goedkoper was dan de andere soorten stroom.⁶ Er waren immers ook kosten verbonden aan de bouw, het in bedrijf houden van kerncentrales en de ontmanteling wanneer ze waren afgeschreven.

Onder andere 'Stop Dodewaard', 'Dodewaard Gaat Dicht!', en 'Breek Atoomketen Nederland' werden opgezet om de overheid en de Nederlandse bevolking ervan te overtuigen dat de Dodewaard centrale en de centrale bij Borssele gesloten moesten worden. Volgens de groepen was kernenergie niet de beste oplossing voor de energieproblematiek in Nederland omdat het te gevaarlijk was en de Nederlandse bevolking er niet genoeg voorlichting over had gekregen. Door de jaren heen werden de acties van deze groepen door meerdere kranten in Nederland besproken. Hiermee vormden de kranten een cruciale schakel tussen de activisten en het publiek. De kranten bereikten meer mensen dan de organisaties zelf konden met de verspreiding van informatie flyers, eigen krantjes en posters.⁷ De activisten hadden echter weinig invloed op wat de grotere kranten over hen schreven.

Omdat de activisten hier een beperkte invloed hadden maakt dit een interessant, en belangrijk onderwerp om te onderzoeken. Hoe de acties door deze kranten werden neergezet verschilde per krant en hun politieke overtuiging. Dit onderzoek zal de framing van de antikernenergiebeweging onderzoeken in *de Volkskrant* en *De Telegraaf*. *De Volkskrant* is gekozen omdat het in de tijd een politiek linksgeoriënteerde krant was. Sinds de ontzuiling in Nederland was de Volkskrant veranderd van een katholiek ochtendblad met een focus op vakbondsleden naar een blad voor hoogopgeleide mensen met een linkse politieke voorkeur.⁸ *De Telegraaf* was een politiek rechts georiënteerde krant.⁹ Beide kranten hadden daarnaast een hoge oplage, *De Telegraaf* had in 1970 445.000 abonnees en *de Volkskrant* had er 191.000.¹⁰ Op deze manier kan er worden gekeken hoe de lezers van beide kranten door hen over de activisten en kernenergie werden geïnformeerd.

⁶ Noort, *Bevlogen Bewegingen*, 107-108.

⁷ Voorbeelden van eigen publicaties zijn gedigitaliseerd en te vinden via de site van het Laka instituut.

<[Antikernenergie-tijdschriften uit het LAKA-archief gedigitaliseerd](#)>.

⁸ Joan Hemels, *De emancipatie van een dagblad: geschiedenis van de Volkskrant*, (Amsterdam 1981) 344-346.

⁹ Hemels, *De emancipatie van een dagblad*, 383.

¹⁰ Mariëtte Wolf, *Het geheim van De Telegraaf*, (Amsterdam 2009) 420.

De antikernenergiebeweging kan gedefinieerd worden als ‘het samenstel van actoren en activiteiten gericht tegen de opwekking van elektriciteit door splijting van atoomkernen’.¹¹ De vraag is echter ook of de kranten ditzelfde idee lieten zien. Waren de acties van de beweging volgens de kranten daadwerkelijk een voorbeeld van democratische acties. Dit omdat sociale bewegingen een groot onderdeel van democratie zijn. Ze maken gebruik van het democratisch recht om te protesteren en zijn een manier voor burgers om invloed uit te oefenen die verder gaat dan stemrecht. Voor jongerenorganisaties is het vaak zelfs de enige manier om invloed uit te oefenen wanneer zij nog geen toegang hebben tot stemrecht. Een belangrijke manier waarop sociale bewegingen mensen kunnen bereiken is via de media. Tegenwoordig gaat dat makkelijker via sociale media, dit was onder andere te zien afgelopen jaar bij demonstraties van Black Lives Matter, Niet Mijn Schuld en VirusWaarheid. De oproepen hiervoor werden op sociale media gedeeld wat de informatie over de demonstraties makkelijker toegankelijk maakte. Voor de opkomst van (digitale) sociale media moesten bewegingen hun informatie op andere manieren verspreiden, zoals via het drukken en verspreiden van flyers, advertenties in kranten of het geven van interviews. Voor de laatste optie waren ze afhankelijk van kranten en andere nieuwsmedia.

Doordat sociale bewegingen afhankelijk waren van de media om hun denkbeelden te verspreiden is het waardevol naar deze artikelen onderzoek te doen voor een ander perspectief op de rol van een sociale beweging. Krantenartikelen bieden een ander perspectief op gebeurtenissen dan de documentatie van de bewegingen zelf. Daarnaast bieden ze inzicht in wat de bevolking mee kreeg van sociale bewegingen wanneer zij er niet direct bij betrokken waren. Voor sociale bewegingen brachten nieuwsartikelen over hun acties en onderwerp een vorm van rechtvaardiging, er zou niet over hen worden geschreven als het niet nieuwswaardig was.¹² Daarnaast kon media-aandacht een vereiste zijn om in de politieke sfeer een rol te spelen. Als ze niet genoeg of geen aandacht verkregen was er geen reden om hun doelen op de politieke agenda te zetten.¹³ Problematisch voor de bewegingen is dat de momenten die door kranten vaak worden besproken de momenten zijn waarop zij de publieke orde verstoren. Dit kan voor een vertekend of negatief beeld zorgen.¹⁴

Met opnieuw oploeiende discussies over het bouwen van kerncentrales is het belangrijk om te weten waarom er destijds niet gekozen is om het nucleaire programma uit te breiden en welke rol

¹¹ Noort, *Bevlogen Bewegingen*, 105.

¹² William Anthony Gamson, *The strategy of social protest*, (Homewood 1975).

¹³ Ruud Koopmans, ‘Movements and media: Selection processes and evolutionary dynamics in the public sphere’, *Theory and Society* 33 (2004) 367-391.

¹⁴ Edwin Amenta e.a., ‘A story-centered approach to the newspaper coverage of high-profile SMOS’, *Social Movements, Conflicts and Change* 33 (2012) 83-107, 84.

de antikernenergiebeweging daarbij speelde volgens de media.¹⁵ Mede omdat dezelfde argumenten nog steeds voor- en tegen kernenergie worden gegeven. Zoals Tellegen in zijn boek *Groene Herfst: een halve eeuw milieu* beschreef; “Risico’s die nu genoemd worden betreffen de reactorveiligheid, het afval, de proliferatie en het terrorisme.”¹⁶ Dit zijn grotendeels dezelfde argumenten die vanaf 1970 werden gebruikt, ook is de redenering om wel over te stappen op kernenergie grotendeels hetzelfde gebleven. Namelijk dat kernenergie beter voor het milieu is dan het stoken van fossiele brandstoffen, de grondstof is goedkoper, en één kerncentrale kan veel elektriciteit opbrengen.¹⁷

Er is al veel geschreven over de framing van sociale bewegingen en framing in de media, onder andere door William Gamson wiens methode in dit onderzoek gebruikt zal worden en Dieter Rucht wiens Quadruple A theorie een achtergrond biedt om naar de reacties van de antikernenergiebeweging op de kranten te bekijken.¹⁸ Framing in de media kan worden uitgelegd aan de hand van de volgende quote van Gamson en Wolfsfeld; “Send my message,’ say the activists; ‘Make me news,’ say the journalists’.”¹⁹ Oftewel, activisten willen dat hun boodschap wordt overgebracht door journalisten, en journalisten willen dat activisten nieuwswaardige momenten creëren. Het is immers moeilijk om over een organisatie te schrijven wanneer de organisatie weinig doet. In deze verhouding hebben de krant en de journalist meer macht dan de activisten. Dit komt doordat hoewel de journalist en de krant anderen nodig hebben voor de productie van nieuws, er dusdanig veel opties zijn om over te schrijven dat de journalist niet compleet afhankelijk is van activisten om de krant te vullen. De activisten daarentegen hebben de journalist en de krant nodig om hun ideeën grootschalig te verspreiden door gebrek aan eigen middelen. Voor de beweging is het daardoor praktischer om te hopen dat hun boodschap goed wordt overgebracht via de kranten. Activisten hebben daardoor het liefste dat journalisten hun denkbeelden exact over nemen en hen in een goed daglicht zetten wanneer ze worden beschreven. Voordelen van besproken worden in de media zijn onder andere dat het de weerstand van de activisten kan vergroten tegenover hun tegenstander, in het geval van de antikernenergiebeweging rond Dodewaard was dat het bestuur van de kerncentrale en de overheid.²⁰

¹⁵ Maaïke Vos, ‘Veel debat over nieuwe kerncentrales in Nederland: de dilemma’s op een rij’, *RTL Nieuws*, <[Veel debat over nieuwe kerncentrale in Nederland: de dilemma's op een rij | RTL Nieuws](#)> Laatst geraadpleegd op 28-05-2021 12:11.

¹⁶ Egbert Tellegen, *Groene Herfst: Een halve eeuw milieu*, (Amsterdam 2010), 184.

¹⁷ Essent, ‘Voor en nadelen van kernenergie’, *Essent Kennisbank*, [Voordelen en nadelen van kernenergie | Essent](#), laatst geraadpleegd op 05-06-2021.

¹⁸ W. A. Gamson and G. Wolfsfeld, ‘Movement and Media as Interacting systems’, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 528 (1993) 114-125

Dieter Rucht, ‘The Quadruple A; Media strategies of protest movements since the 1960s’, in *Cyberprotest: New media, Citizens and Social Movements*.

¹⁹ Gamson and Wolfsfeld, ‘Movement and Media as Interacting systems’, 115.

²⁰ Ibidem 114-125.

Deze uitleg van Gamson en Wolfsfeld is belangrijk om te onthouden wanneer er met krantenartikelen wordt gewerkt. Het machtsverschil kan zorgen voor een verstoord beeld omdat er niet op alle momenten wordt gefocust, alleen op die momenten wanneer nieuws werd gemaakt. Rucht zijn kijk op de houding van sociale bewegingen tegenover de media is van belang voor het interpreteren van de ingestuurde brieven. Progressieve bewegingen reageren meestal op één van vier manieren, of een combinatie daarvan: onthouding, aanvallen, aanpassen, of alternatieven opzoeken. Wanneer een beweging voor onthouding koos accepteerden ze geen invloed te kunnen hebben op de media, of hun boodschap te kunnen verspreiden via de media. Bij een aanvallende tactiek uitten bewegingen gematigde tot sterke kritiek op de bestaande media, bij de aanpassende tactiek wordt door de beweging erkend dat de media op zoek is naar grootschalige acties en probeert daar gebruik van te maken. Wanneer een beweging op zoek gaat naar alternatieven kan dit betekenen dat ze hun eigen informatie gaan verspreiden, kranten pogen op te richten en tegenwoordig hun eigen nieuwssites op te zetten.²¹ De bewegingen die de door de media gestelde normen en waarden respecteerden kregen vaker (positieve) media-aandacht, en bewegingen die dit niet deden kregen geen, of negatieve aandacht. Dit betekent niet dat wanneer een beweging deze criteria volgt ze gebruik kunnen maken van de media, maar de media kon wel een klankbord en soms een medestander zijn.²²

De ideeën van Gamson en Wolfsfeld zijn over de jaren verder uitgewerkt door andere onderzoekers. Amenta, Gardner, Tierney, Yerena en Elliott hebben in hun onderzoek naar sociale bewegingen hun focus verlegd van artikelen over grote gebeurtenissen en momenten die de publieke orde verstoorde naar alle artikelen die over hun casus werden gepubliceerd op de voorpagina. Hierbij zijn ook artikelen gebruikt die niet door de sociale beweging zelf waren geïnitieerd, door interview of acties.²³ Door de focus te verleggen van enkel artikelen die rond grootschalige acties zijn geschreven naar alle artikelen die de voorpagina haalden over de beweging die werd bestudeerd kwam er een completer beeld naar voren van de berichtgeving over een beweging. Ook komen volgens hun onderzoek op deze manier de denkbeelden van de beweging beter over dan wanneer ze besproken worden in de context van een orde verstorende actie.²⁴ Mensen zijn sneller bereid denkbeelden over te nemen wanneer deze niet gepaard lijken te gaan met vernielingen of andere negatief geziene activiteiten. De kranten dragen de culturele normen en waarden van de samenleving met zich mee en is geïnteresseerd in deze te behouden.²⁵

²¹ Rucht, 'The Quadruple A', 31-32.

²² Ibidem, 46.

²³ Amenta e.a., 'A story-centered approach to the newspaper coverage of high-profile SMOS', 84-85.

²⁴ Ibidem, 85.

²⁵ Gamson and Wolfsfeld, 'Movement and Media as Interacting systems', 119.

Over de specifieke framing van de antikernenergiebeweging rond Dodewaard is echter nog niet geschreven. W. J. van Noort schreef in 1988 een vergelijkend proefschrift over de antikernenergiebeweging, de kraakbeweging en de milieubeweging en gebruikte hierbij de media om een geschiedenis op te bouwen van de antikernenergiebeweging. Echter heeft hij de artikelen niet geanalyseerd met betrekking op framing. Met behulp van zijn boek kan de antikernenergiebeweging wel in de grotere maatschappelijke context van sociale bewegingen in de jaren '70 en '80 worden gezet.²⁶ Hiervoor kan ook naar het stuk van Jan Willem Duyvendak kijken. Duyvendak besprak in 2005 het verzet tegen de Dodewaard centrale in de bundel *Plaatsen van herinnering: Nederland in de twintigste eeuw*. Hierin schetst hij een korte geschiedenis van de beweging. Hij focust echter meer op de organisaties en hun politieke invloed dan op de invloed van de media. Wel noemt hij een de-radicalisering in de maatschappij als geheel vanaf 1981, maar vooral binnen sociale bewegingen. Zij waren leden kwijtgeraakt en verloren hierdoor aan invloed. In dit onderzoek zal hier wellicht een extra element van media invloed aan kunnen worden toegevoegd.²⁷

Andere auteurs die de antikernenergiebeweging hebben besproken zijn René Gabriëls in zijn boek *Intellectuelen in Nederland: publieke controversen over kernenergie, armoede en Rushdie* en Jansen en Wittenboer in *Sociale Netwerken en hun invloed*.²⁸ Beide boeken bespreken de antikernenergiebeweging en haar invloed, maar niet de manier waarop de media hen neerzette. Gabriëls analyseerde in zijn boek ook hoe er met de Brede Maatschappelijke Discussie werd omgegaan vanuit de overheid en waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt. Hierbij is ook de invloed van de antikernenergiebeweging belangrijk om mee te nemen omdat het de mogelijkheid biedt te zien in hoeverre de beweging ook de eer kreeg.

De overheid heeft zowel eigen rapporten gepubliceerd als gesubsidieerd over de centrale in Dodewaard. Hierin werden de positieven van de centrale en het protest besproken.²⁹ In de literatuur werd de beweging ook betrokken bij de bespreking van de anti-kernwapenbeweging. Onder andere Hans Akkermans neemt de standpunten van voor- en tegenstanders van kernenergie mee in zijn bespreking van de anti-kernwapenbeweging in het boek *Eigenwijs Vredesbeleid*.³⁰ Deze verbinding maken is logisch aangezien een aantal kernenergie-installaties in staat waren om de grondstoffen

²⁶ Noort, *Bevlogen Bewegingen*.

²⁷ Jan Willem Duyvendak, 'Dodewaard: de kerncentrale. De strijd van de antikernenergiebeweging.' In W. den Doel, *Plaatsen van herinnering: Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2005) 422-433.

²⁸ René Gabriëls, *Intellectuelen in Nederland: Publieke controversen over kernenergie, armoede en Rushdie*, (Amsterdam 2001).

W. Jansen en G. Wittenboer, *Sociale netwerken en hun invloed*, (Amsterdam 1992).

²⁹ Drs. M. Wessels, *Geschrift 47: De kerncentrales van Dodewaard en Borssele: Voor- en nadelen voor Nederland*, ('s-Gravenhage, 1982).

³⁰ Hans Akkermans, Ben Dankbaar et. al. *Eigenwijs Vredesbeleid: Vredesbeweging en veiligheidsbeleid in Nederland*, (Amsterdam 1983).

voor kernwapens te produceren en dus bij te dragen aan de productie van kernwapens. Als er dus geen kernenergiecentrales zouden zijn, zou het moeilijker zijn om kernwapens te produceren omdat er geen plutonium wordt geproduceerd. Dit betekende niet dat anti-kernwapen groepen ook automatisch tegen kernenergie waren. Tijdens de jaren '70 waren onder andere de PvdA en de CPN-voorzitters van kernenergie maar kritisch over de productie van kernwapens.³¹

De verscheidene groepen binnen de antikernenergiebeweging hebben ook zelf over hun band met de media geschreven. Breek Atoomketen Nederland besprak in haar actiemodel in februari 1981 hoe er moest worden omgegaan met de media naar aanleiding van slechte ervaringen. Zelf zeiden zij over de representatie van hun acties en denkbeelden het volgende;

Onze manier van aktievoeren is aanleiding voor veel publiciteit. In de dagbladen is er weinig aandacht voor de achtergronden. In de weekbladen staan soms uitgebreide verhalen, waar ook de achtergrond belicht wordt.³²

De primaire bronnen waar dit onderzoek zich op zal baseren zijn de gepubliceerde artikelen van *de Volkskrant* en *De Telegraaf* en bronmateriaal uit het Laka-archief omtrent de antikernenergiebeweging. *De Volkskrant* is gekozen omdat het in de tijd een politiek linksgeoriënteerde krant was. *De Telegraaf* daarentegen was een politiek rechts georiënteerde krant met hoge oplages. Door deze twee kranten te gebruiken kunnen we een beeld vormen van hoe media aan beide kanten van het politieke spectrum aandacht gaf aan de antikernenergiebeweging. Voor de krantenartikelen wordt gebruik gemaakt van het online krantenarchief op Delpher waar alle uitgaves van *de Volkskrant* en *De Telegraaf* tot 1995 zijn gescand en doorzoekbaar. De zoektermen die hiervoor in elk hoofdstuk zijn gebruikt zijn Dodewaard Centrale en kernenergie Dodewaard. Daarnaast zijn er naar aanleiding van de gebeurtenissen in de tijdsperiode voor elke periode aparte zoektermen gekozen. Deze worden in het hoofdstuk zelf besproken. De artikelen die werden gevonden met deze zoektermen zijn op drie aspecten beoordeeld; sympathie, frame en de manier waarop ze werden besproken.

Het risico van het gebruik van Delpher is dat de zoekmachine in het systeem wellicht niet alle artikelen oppikt waar de term in staat. Echter is de hoeveelheid artikelen die gevonden zijn dusdanig hoog dat ze een representatief beeld kunnen bieden van de manier waarop *de Volkskrant* en *De Telegraaf* over de antikernenergiebeweging schreven. In sommige gevallen is het artikel niet compleet leesbaar door fouten bij het inscannen, deze artikelen zijn daarom opgezocht in hun fysieke vorm om fouten in de analyse te voorkomen. Hiernaast is het onderzoek ook afhankelijk van

³¹ Noort, *Bevlogen Bewegingen*, 109.

³² 'Het Actiemodel, Februari 1981' Breek Atoomketen Nederland, opvraagbaar in het Laka-archief.

de programmering van de software, wanneer deze faalt kunnen er artikelen missen. Ook zijn er begrippen die door de jaren heen voor verschillende discussies zijn gebruikt. Zo is de Brede Maatschappelijk Discussie weliswaar gebruikt voor het debat rond kernenergie, maar werd er ook tot dit soort discussies opgeroepen over scharrelvarkens, sport, dopamine en andere maatschappelijke vraagstukken.³³ In sommige gevallen was dit serieus bedoeld, maar vaak genoeg werd het op een satirische manier toegevoegd. Hoewel er dus een groot aantal artikelen zijn met dit trefwoord, zijn deze niet allen te gebruiken voor het onderzoek. De artikelen die niet aansloten zijn niet gebruikt voor dit onderzoek, maar zouden een interessante bron kunnen vormen voor onderzoek naar hoe kranten aankeken tegen het idee van een brede discussie.

Om de visie van de antikernenergiebeweging te kunnen begrijpen en te toetsen in hoeverre deze werd overgenomen zullen er stukken van de beweging zelf worden gebruikt ter verduidelijking van standpunten. Deze zijn afkomstig uit het Laka-archief en zijn online beschikbaar. Het grootste risico bij het gebruiken van deze stukken is dat mogelijke controversiële stukken en meningen niet bewaard zijn gebleven, dit is echter niet van zeer groot belang voor het ontwaren van de visie die ze aanhielden. Voor achtergrondinformatie over de kranten tijdens de periodes is gebruik gemaakt van *Het geheim van de Telegraaf* van Mariëtte Wolf, *De metamorfose van een dagblad* van Frank van Vree en *De emancipatie van een dagblad* van Joan Hemels.

De opbouw van dit onderzoek is chronologisch en vergelijkend. De opkomst van de eerste antikernenergiebeweging rond Dodewaard zal eerst worden besproken, hiermee wordt de periode 1970-1977 bedoeld, en hoe deze destijds door *de Volkskrant* en *De Telegraaf* werden neergezet. Beide kranten zullen apart worden besproken om daarna een vergelijking te maken. In het tweede hoofdstuk zal er worden gekeken naar het hoogtepunt van de bewegingen waar onder andere de Dodewaard blokkades uit 1980 en 1981 onder vallen. Het hoofdstuk zal de periode 1977-1981 beslaan. Vervolgens zal in het derde hoofdstuk de neergang van de bewegingen worden besproken, hieronder vallen onder andere het uiteenvallen van de beweging na 1981 en het einde van de Brede Maatschappelijke Discussie. Vanwege de lichte controverse net na de discussie over de reactie van de Nederlandse overheid loopt deze periode van 1982 tot 1984. Er is gekozen om de ramp bij Tsjernobyl niet mee te nemen in dit onderzoek omdat in 1986 de beslissing over kernenergie door de overheid al snel werd uitgesteld waardoor er maar een paar demonstraties werden georganiseerd waar weinig mensen op af kwamen.³⁴ Alle hoofdstukken zullen dezelfde structuur hebben; een

³³ 'Uit de tweede lijn', *de Volkskrant*, 16-02-1982 'Gescharrel met het scharrelvarken', *de Volkskrant*, 27-02-1982.

³⁴ Ruud Koopmans en Jan Willem Duyvendak, 'The Political Construction of the Nuclear Energy Issue and Its Impact on the Mobilization of Anti-Nuclear Movements in Western Europe', *Social Problems* 42:2 (1995) 235-251, 240.

overzicht van de gebeurtenissen, een analyse van de kranten op zichzelf, en een vergelijking tussen de beide kranten.

Bij deze hoofdstukken worden de volgende vragen gesteld. 'Werd de antikernenergiebeweging serieus genomen door de kranten' en 'werden ze besproken in de kranten?' Hierbij is gekeken of de argumenten van de antikernenergiebeweging werden overgenomen in het publieke debat en hoe vaak dit werd besproken. In hoeverre werd er gebruik gemaakt van het frame waar de antikernenergiebeweging de voorkeur aangaf. In feite betekent dit dat er wordt onderzocht in hoeverre de kranten meegingen in het beeld dat de antikernenergiebeweging schetste van kernenergie en de Dodewaard centrale. Als laatste is er gekeken naar het sympathie aspect. 'Wekten de artikelen sympathie op of juist niet?' Door deze vragen te beantwoorden zal er een antwoord worden gegeven op de vraag; Hoe werd er in *De Telegraaf* en *de Volkskrant* over de anti-kernenergie beweging geschreven en hoe verschilde dit van elkaar? De hypothese is dat *De Telegraaf* een negatiever beeld van de protesten laat zien dan *de Volkskrant*. Dit doordat *De Telegraaf* in deze periode politiek rechts georiënteerd was met een positieve mening over kernenergie en wat kernenergie voor de Nederlandse economie kon betekenen. *De Volkskrant* daarentegen was een meer politiek linksgeoriënteerde krant tijdens deze tijdsperiode en zal daardoor waarschijnlijk een positiever beeld aanhouden van civiel protest. Of deze aannames kloppen zal in dit onderzoek uiteen worden gezet.

Hoofdstuk 1 Opkomst van protest

In dit hoofdstuk zal er naar de voorgangers van de grotere bewegingen tegen kernenergie worden gekeken en de aandacht die zij in *de Volkskrant* en *De Telegraaf* kregen. Voor de sluiting van specifiek Dodewaard bestonden tijdens de blokkades twee grote actiegroepen, Dodewaard Gaat Dicht en Stop Dodewaard, maar voordat deze organisaties bestonden waren er zogenaamde stroomgroepen die los van elkaar functioneerden. Zowel Dodewaard Gaat Dicht en Stop Dodewaard werden pas later opgericht voor de blokkades bij de Dodewaard centrale. Naast deze twee waren er ook Breek Atoomketen Nederland (BAN), de Gelderse Milieufederatie en de daaronder vallende milieugroepen. Deze opdeling in verschillende groepen zou tegen het hoogtepunt van de anti-Dodewaard acties zeer duidelijk worden. De stroomgroepen binnen de grotere antikernenergiebeweging hadden hetzelfde doel, maar hun acties stonden over het algemeen los van elkaar.

Om voor dit hoofdstuk een goed beeld te krijgen van hoe vaak kernenergie en de daaraan verbonden bedrijven en actiegroepen besproken werden in de kranten, en of dit relatief veel of weinig was. Daarom is niet alleen gekeken naar krantenartikelen over de actiegroepen zelf maar ook naar de bedrijven. De zoektermen die zijn gebruikt voor dit hoofdstuk zijn; Samenwerkende Elektriciteits Productiebedrijven (SEP), Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland (GKN), Aanvullend Structuurschema Elektriciteitsvoorziening, Kerncentrale Dodewaard, Stroomgroep Dodewaard, Comité Borssele, atoomstroom Dodewaard, kernenergie Dodewaard en antikernenergiebeweging. Er is onderscheid gemaakt tussen atoomstroom en kernenergie ondanks dat de twee hetzelfde betekenen in de volksmond. Dit is omdat kernenergie de officiële en geaccepteerde benaming is maar de antikernenergiebeweging gebruik maakte van de term atoomstroom in een deel van hun publicaties. Dit is van belang omdat het overnemen van een term als atoomstroom een duidelijke overname van boodschap en frame laat zien door de kranten. Het geeft aan dat de term die beweging gebruikt relevant en gerechtvaardigd is.

Een korte analyse van de verdeling van de krantenartikelen toont dat van alle gebruikte termen er het meest is geschreven over de kerncentrale bij Dodewaard in de periode 1970-1977. Atoomstroom is niet een term die kranten combineerden met Dodewaard, noch kreeg het Comité Borssele aandacht van *De Telegraaf* en *de Volkskrant* in deze periode. Een andere duidelijke trend is dat *de Volkskrant* consistent meer artikelen met de zoektermen erin publiceerde dan *De Telegraaf*. Hoewel dit op het eerste gezicht zou kunnen komen door de politieke affiliaties die de kranten worden toegeschoven, is het hierbij ook belangrijk om het publiek van de kranten in oog te houden en de publicatie formules die de kranten gebruikten. De veranderingen in deze publicatie formules

en het publiek dat de kranten op verschillende momenten wilden aantrekken zullen door de hoofdstukken heen worden besproken.

Om een nulmeting te creëren over hoe vaak de verschillende standpunten van het kernenergiedebat zijn besproken is er gekeken naar hoe vaak de exploitanten en aandeelhouders van de kerncentrale aan het woord kwamen. Wie van hen kreeg meer, en ook belangrijk positievere aandacht? Eén van de factoren waar Gamson en Wolfsfeld naar verwijzen in hun bespreking van framing is de hoeveelheid aandacht die een beweging kreeg van kranten. Daarnaast is daarbij het sympathie aspect van belang, positieve aandacht op zich biedt een sociale beweging al mogelijkheden, maar door ook sympathie op te wekken krijgen bewegingen meer kracht. Een beweging die door de bevolking sympathiek wordt bevonden kan minder makkelijk worden neergeslagen dan een beweging die door de bevolking als een last wordt gezien.³⁵ Twee momenten die hierbij van belang zijn, zijn de periode vanaf februari 1972. Ten eerste wanneer er veelvuldig reparaties aan de kerncentrale werden uitgevoerd. De veelvuldige reparaties veroorzaakten twijfels bij de omliggende bewoners, het idee ontstond dat als het een goed gebouwde centrale was er niet zoveel reparaties nodig zouden zijn. Ten tweede een incident waarbij twee wachtmeesters een grapje besloten uit te halen met hun stralingsmeters. Dit incident met de wachtmeesters is belangrijk omdat het laat zien hoe de kranten ermee omgingen toen het bleek dat de wachtmeesters niet waren blootgesteld aan straling, maar hun meters op een vat radioactief afval hadden gelegd.

De kerncentrale bij Dodewaard was de eerste kerncentrale in Nederland. In Nederland was kernenergie relatief langzaam op gang gekomen. De overheid was terughoudend tegenover kernenergie vanwege de hoge kosten, mede omdat kennis moest worden ingekocht en de toen lage prijzen van olie en aardgas zorgden ervoor dat de industrie weinig tot geen noodzaak zag voor rendabele exploitatie. Toen de plannen voor een tweede centrale werden opgezet was de acceptatie niet meer vanzelfsprekend. In 1970 tekende het Comité Borssele bezwaar aan tegen het verlenen van een oprichtingsvergunning voor een centrale in Borssele. Dit was de eerste actie van de antikernenergiewebeweging in Nederland en werd in 1972 met een handtekeningenactie herhaald omdat aan de eerste geen gehoor werd gegeven.³⁶ In 1975 zou pas de eerste actie tegen de centrale in Dodewaard worden gehouden. Tegen het einde van het jaar werd de Stroomgroep Dodewaard opgericht naar aanleiding van berichten in de kranten dat er vaten met radioactief afval opgeslagen lagen onder een zeil in de buitenlucht. Dat dit inderdaad was gebeurd gaf de Gemeenschappelijke

³⁵ Gamson and Wolfsfeld, 'Movement and Media as Interacting systems', 116.

³⁶ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, (Amsterdam 2017), 10.

Kernenergiecentrale Nederland pas in 1976 toe.³⁷ De oprichting van de stroomgroep was het initiatief van drie inwoners uit Dodewaard zelf, die zich zorgen maakten over hun eigen veiligheid.³⁸ De stroomgroep stuurde in januari 1976 in samenwerking met andere actiegroepen een protestbrief aan het gemeentebestuur van Dodewaard, enkele ministeries en de directie van de centrales. Hierbij werd ook een verzoekschrift ingediend om de bewoners van Dodewaard beter te informeren over wat er in en om de centrale heen gebeurt. Het verzoekschrift was door ongeveer 500 inwoners van Dodewaard ondertekend.³⁹ Er woonden toen rond de 2500 mensen in Dodewaard, één vijfde van de bevolking had de petitie dus ondertekend. In 1976 was er dus onder een deel van de bevolking draagvlak voor de acties van de antikernenergiebeweging.

Op 9 februari 1977 publiceerde de Nederlandse regering 'deel a' van het Aanvullend Structuurschema Elektriciteitsvoorziening. Hierin sprak het kabinet over de mogelijke locaties van nog drie kerncentrales. Reacties hierop richtten zich echter niet op de locatie van kerncentrales, maar op het gebruik van kernenergie zelf. Critici wilden een debat over de noodzaak en wenselijkheid van kernenergie. Het kabinet van Agt besloot daarop om een 'maatschappelijke discussie over toepassing van kernenergie over elektriciteitsopwekking' te organiseren.⁴⁰ De beslissing om een maatschappelijke discussie te starten sloot aan bij suggesties die waren gemaakt door leden van de Tweede Kamer en maatschappelijke organisaties.⁴¹ De maatschappelijke discussie zou het volk de mogelijkheid moeten bieden om op speciaal georganiseerde informatiebijeenkomsten hun mening te geven over kernenergie, en ook vragen te kunnen stellen aan experts op het gebied van kernenergie. De verschillende fases van deze discussie zouden in totaal ongeveer een jaar duren waarna een advies rapport zou worden uitgebracht. Al vanaf het begin waren er vragen of de regering verplicht zou zijn naar dit advies te luisteren, en of het daadwerkelijk bedoeld was als discussie of simpelweg bedoeld was uitstel zodat de antikernenergiebeweging momentum zou verliezen en kernenergie zou kunnen worden toegepast.

De Volkskrant

De Volkskrant was in het leven geroepen als een katholiek dagblad voor Nederlanders en had dit ook jaren als ondertitel gevoerd, maar in 1965 tijdens de ontzuiling lieten ze dit imago vallen. Hoewel er destijds werd gezegd dat dit niet als koerswijziging moest worden gezien begon de krant zich

³⁷ 'Geding voor Raad van State, Openheid verlangd over kernafval: Omwonenden Dodewaard uiten vrees', *de Volkskrant*, 10-12-1976.

³⁸ Noort, *Bevlogen Bewegingen*, 108.

³⁹ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 16.

⁴⁰ Noort, *Bevlogen Bewegingen*, 106.

⁴¹ Ibidem, 106.

desondanks steeds meer naar links op het politieke spectrum te verplaatsen. In de jaren 1970 kon er nog wel iets worden teruggevonden van de gematigde tonen van voor 1965, maar deze verdwenen steeds meer naar de achtergrond.⁴² De verschuiving naar links zou kunnen verklaren waarom er meer aandacht werd besteed aan milieubewegingen en de antikernenergiebeweging. Jan van der Pluijm, hoofdredacteur van 1964 tot 1982, zei hierover;

De Volkskrant heeft nooit afgewacht wat zijn lezers wilden, maar is er altijd van uitgegaan, dat ze geïnteresseerd waren in de samenleving, de politiek, de sociale actie, de wetenschap, de cultuur en de sport. Ze heeft hen daarbij niet naar de mond gepraat, maar op de hoogte gebracht van wat er aan de hand was en daarbij vooral de nieuwsontwikkelingen, die een menswaardiger samenleving beogen, zo positief mogelijk benaderd. [...]⁴³

De formule van *de Volkskrant* is het brengen van nieuws, dit in een breed kader plaatsen en te interpreteren, om vervolgens commentaar te kunnen geven op het gebeuren. Zowel door de eigen journalisten als door de lezers in ingestuurde brieven. De moeilijkste onderwerpen werden in de rubriek *Dag in, Dag uit* besproken, hier konden randverschijnselen in worden besproken met kritische begeleiding. Deze artikelen waren hierdoor duidelijk subjectief volgens Hemels.⁴⁴ De manier waarop er met het kernenergie debat werd omgegaan laat dit duidelijk zien. De meest extreme meningen werden geuit in de rubrieken en ingestuurde brieven zodat de krantenartikelen meer op de vlakte konden blijven.

De eerste acties tegen kernenergie in Borssele werden niet besproken door *de Volkskrant*. De grotere Zeeuwse milieubeweging die actievoerde tegen alle vormen van vervuiling werd wel besproken.⁴⁵ Dat de bezwaren die de bevolking van Borssele hadden tegen het bouwen van een kerncentrale niet werden besproken kan aantonen dat toentertijd verzet tegen kernenergie nog niet als een landelijk probleem werd gezien. De bewoners van Borssele hadden een probleem met het plaatsen van een kerncentrale in hun eigen omgeving, niet met kernenergie in het algemeen. Op landelijk vlak was de vervuiling die een oliefabrikant met zich meebracht relevanter om te bespreken.

De productiebedrijven die eigenaar waren van de kerncentrale in Dodewaard waren voor *de Volkskrant* niet erg interessant. De NV SEP werd maar twee keer besproken tussen 1970 en 1977. Deze kwamen naar aanleiding van een KRO-programma waarin werd gedaan alsof er plutonium was gestolen tijdens een transport in de VS.⁴⁶ De artikelen zetten de risico's van kernenergie op een rijtje

⁴² Frank van Vree, *De metamorfose van een dagblad; een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant*, (Amsterdam 1996).

⁴³ Hemels, *De emancipatie van een dagblad*, 379.

⁴⁴ Ibidem, 381.

⁴⁵ 'Zeeuwse vereniging strijdt tegen vervuiling', *de Volkskrant*, 16-01-1970.

⁴⁶ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 14.

voor de lezers en leverde tevens kritiek op de KRO voor het gebruik van een serieus onderwerp als vermaak.⁴⁷ De Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland werd door *de Volkskrant* vaker besproken en in deze stukken is voornamelijk een kritische toon te vinden. Voor *de Volkskrant* was het belangrijker om de fouten van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland te bespreken dan de positieve aspecten zoals het gebruik van grondstoffen uit Nederland. In november 1972 berichtte *de Volkskrant* onder andere over de kritiek die Milieudefensie had op de Atoombrochure waarin men enkel Milieudefensie aan het woord laat.⁴⁸ Deze manier van schrijven komen we ook tegen in artikelen uit 1975 en 1976 waarin kritiek op kernenergie werd besproken en een gebrek aan informatie over wat er onder andere met het afval werd gedaan.⁴⁹ De krant nam door de tijd heen een sterke anti-kernenergie positie in. Dit terwijl de artikelen in 1970 positief waren begonnen. Kernenergie werd als een schoner alternatief gezien voor andere vervuilende brandstoffen, over radioactief afval werd nog niet gesproken.⁵⁰ Toen er in 1972 schade geconstateerd werd in de centrale en dat dit moest worden gerepareerd ging de *Volkskrant* er nog van uit dat dit snel en zonder problemen zou worden gedaan.⁵¹ Vanaf midden maart 1972 begon de krant dit vertrouwen te verliezen. Er bleek een toenemend aantal reparaties nodig te zijn en er werden vragen gesteld over hoe goed men naar de veiligheidsaspecten had gekeken tijdens de bouw.⁵² Nadat dit duidelijk werd nam het anti-kernenergie standpunt toe.

Een artikel over de Stroomgroep Dodewaard besprak de bezwaren die tegen de bouw van een opslagloods waren ingediend door de Gelderse milieufederatie. De argumenten van de milieufederatie waren niet zozeer dat de loods er niet zou moeten komen, maar dat het momentele plan ervoor niet voldeed. Volgens de federatie was de loods niet bestand tegen neerstortende vliegtuigen en bood de opzet te weinig garantie tegen mogelijke sabotagedaden. De bezwaren zijn door het college van Burgemeester en Wethouders echter als ongegrond verklaard. Het noemen van de bezwaren geeft de lezer de kans deze zelf te beoordelen op hun gegrondheid, al klinkt het argument 'niet bestand tegen neerstortende vliegtuigen' de meesten vrij extreem in de oren. Er werd daarnaast nog besproken dat de stroomgroep Dodewaard het heeft voorgelegd aan de Arnhemse officier van Justitie om te zien of er juridische stappen te ondernemen zijn tegen de opslag. Interessant aan de kwestie is het argument dat de gemeente Dodewaard geeft voor het verlenen van de vergunning, namelijk dat zonder de bouw van de loods radioactief afval in de

⁴⁷ 'KRO vindt encenering onaanvaardbaar', *de Volkskrant*, 12-11-1974.

⁴⁸ 'Atoombrochure fel aangevallen, intrekken gevraagd.', *de Volkskrant*, 17-11-1972.

⁴⁹ 'De opkomende kater van de kernenergie', *de Volkskrant*, 17-05-1975 en 'Geding voor Raad van State, Openheid verlangd over kernafval: Omwonenden Dodewaard uiten vrees', *de Volkskrant*, 10-12-1976.

⁵⁰ 'Groei stroomverbruik eist zwaar koppelnet', *de Volkskrant*, 08-10-1970.

⁵¹ 'Herstel kerncentrale', *de Volkskrant*, 12-02-1972.

⁵² 'Gevaar dreigt in kerncentrale: Dodewaard raakt radioactief vervuild', *de Volkskrant*, 16-03-1972.

openlucht zou worden opgeslagen. Precies vanwege zorgen hierom was de stroomgroep twee jaar geleden opgericht. Er werd geïmpliceerd dat indien er door dit bezwaar wederom radioactief afval in de open lucht moest worden opgeslagen dit geheel aan het bezwaar lag. De kerncentrale zou hier dan geen verantwoordelijkheid voor dragen.⁵³ De publicatie van dit artikel laat zien dat hoewel *de Volkskrant* het eens is met de veiligheidsbezwaren van de antikernenergiebeweging, dat ze hierin nu erg ver gingen. De journalisten waren het eens dat er geen grootschalig gebruik gemaakt moest worden van kernenergie, maar de argumenten moesten wel logisch en voor de gemiddelde Nederlander begrijpbaar blijven.

De publicatie van het Aanvullend Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (ASE) promptte *de Volkskrant* om verscheidene artikelen over de implicaties ervan te publiceren, en over de reacties van de gemeenten die waren aangewezen voor de plaatsing van kerncentrales. Hierbij werd de inspraakperiode voor bewoners en gemeenten genoemd.⁵⁴ In de daaropvolgende maanden werden een aantal artikelen gepubliceerd waarin werd beschreven welke provincies en gemeenten hadden aangegeven geen kerncentrales te willen huisvesten. De eerste was de provincie Noord-Holland, waar de gemeente Wieringermeer als kandidaat was aangesteld. Al twee dagen na de publicatie van het ASEV werd door *de Volkskrant* bericht dat de gemeente Wieringermeer had aangegeven geen enkele energiecentrale te willen zolang zij als gemeente niet meer dan 3000 milliwatt energie nodig hebben. Zij wilden in hun gemeente niet het risico en de kosten dragen wanneer men er zelf weinig profijt van zou hebben.⁵⁵ Deze artikelen bleven na de zomer voorbijkomen, toen de inspraakperiode al op zijn eind liep. Er werd daarin over de bouw van een kerncentrale op de Maasvlakte gesproken, waarbij men wees op het feit dat de bouw van een kerncentrale op die plek andere plannen van de overheid zou verhinderen.⁵⁶ Deze artikelen gaven een duidelijk signaal af, de Nederlandse bevolking kon mee beslissen over kerncentrales en konden daarbij ook nee zeggen. Dit is wat de antikernenergiebeweging graag wilde overbrengen, de macht van de bevolking in de keuze voor waar in de toekomst stroom vandaan zou komen.

De Volkskrant plaatste een aantal artikelen die de veiligheid van kerncentrales door heel Europa in twijfel trokken. In deze artikelen werden geen protest of milieuorganisaties genoemd, de twijfels kwamen volgens de artikelen van de journalisten en de krant. Daarbij was er in het begin vooral zorg voor de werknemers en de hoeveelheid straling waaraan zij werden blootgesteld. Tegen juni 1972 bleek inderdaad dat de gekozen materialen de goedkopere optie waren en dat er door

⁵³ 'Bij kerncentrale: Dodewaard wijst bezwaren af tegen opslag', *de Volkskrant*, 13-04-1977.

⁵⁴ 'Inspraak over plek drie kerncentrales, tien plaatsen kandidaat. Later besluit over bouw', *de Volkskrant*, 10-02-1977.

⁵⁵ 'Provincie tegen energiecentrale Wieringermeer', *de Volkskrant*, 12-02-1977.

⁵⁶ 'Rijnmond weigert plan kerncentrale tegen wens minister in', *de Volkskrant*, 12-08-1977.

corrosie een hoogradioactieve drab op de bodem van de reactor was ontstaan. Volgens sommigen had dit voorkomen kunnen worden als er voor duurder bouw materiaal was gekozen.⁵⁷ De artikelen in *De Volkskrant* uitten vooral verbazing over de reactie van de overheid en dat deze blijft vasthouden aan de veiligheid van Dodewaard. Zo schrijft de krant dat de gestegen straling, een vervijfvoudiging zelfs, wel is toegeven door de centrale en de overheid, maar niet gevaarlijk is.⁵⁸ Vooral Minister Boersma kreeg hier kritiek op nadat hij aangaf dat de centrale “perfect beveiligd” was en dat de vervijfvoudiging van de straling normaal was. De bevolking maakte zich volgens hem te ongerust en een onderzoek was niet nodig. Het artikel in de *Volkskrant* was niet zeer positief over de minister en de dag erna werd er een ingestuurde brief geplaatst waarin de minister en zijn uitspraken belachelijk werden gemaakt.⁵⁹

Vanaf 1976 deed er een verandering voor in de artikelen van *de Volkskrant*. Waar ze in de jaren ervoor kritisch waren op de kerncentrale en haar bestuur begonnen ze meer de kant van de centrale te laten zien. Wanneer er door de VARA een programma wordt gemaakt neemt *de Volkskrant* het in de krant voor de centrale op waar ze eerst zelf ook twijfels uitten over de beveiliging van de centrale.⁶⁰ Toen de kerncentrale in augustus '76 hun afval verwerking ging verbeteren was *de Volkskrant* daar ook positief over omdat de centrale zijn eigen verantwoordelijkheid nam voor het afval.⁶¹ Tegen 1977 werd de krant weer kritischer, vooral na de kritiek van de centrale op een door de gemeente Dodewaard verspreide brochure over kernenergie.⁶² Volgens de directie was er niet genoeg naar hen geluisterd waarbij de krant de implicatie maakte dat er ‘teveel’ naar onafhankelijke wetenschappers was geluisterd.⁶³

De Telegraaf

De Telegraaf als krant werd steeds populairder vanaf de jaren 1960 toen de verzuiling van Nederland begon af te nemen. Mariëtte Wolf besprak dit in haar geschiedenis van de krant als volgt;

⁵⁷ ‘Hoog actieve resten op bodem reactor: Voor dumping duizenden vaten nodig’, *de Volkskrant*, 20-05-1972 en ‘Kamerlid in vragen over Dodewaard: Stralingsbelasting nadert maximum’, *de Volkskrant*, 06-06-1972.

⁵⁸ ‘Gestegen straling toegegeven: Dodewaard toch veilig genoeg geacht’, *de Volkskrant*, 27-04-1972.

⁵⁹ ‘Minister Boersma: Dodewaard-centrale perfect beveiligd’, *de Volkskrant*, 17-05-1972 en ‘Dag in, dag uit: Kerneleerde’, *de Volkskrant*, 18-05-1972.

⁶⁰ ‘VARA-programma misleidend: Kerncentrales achten sabotage uitgesloten’, *de Volkskrant*, 03-08-1976.

⁶¹ ‘Opslag kernafval in Dodewaard uitgebreid’, *de Volkskrant*, 04-08-1976.

⁶² ‘Dag in: Bliksem’, *de Volkskrant*, 14-05-1977.

⁶³ ‘In Dodewaard: Tegen-brochure kerncentrale verspreid’, *de Volkskrant*, 25-05-1977.

De individualistische Nederlander keert zich bij de keuze van zijn krant steeds duidelijker af van bevoogding door een pers die hem als een soort propagandist of predikant in de een of andere politieke of kerkelijke richting wil sturen.⁶⁴

Mensen kozen er dus voor om *De Telegraaf* te lezen om niet in een hokje te worden gedrukt. Daarnaast volgde de krant een 'licht conservatieve inslag'. Dit omdat volgens *De Telegraaf*-formule;

De vrouw is vaak degene die de krant kiest voor het huishouden, zij verlangt in de eerste plaats naar een krant die gezellig is. Dit gaat samen met een licht conservatieve inslag omdat de ervaring leert dat vooruitstrevende kranten er veelal niet in slagen grote oplagen te bereiken.⁶⁵

Het doel van *De Telegraaf* was dan ook dus niet om mensen aan te jagen tot vormen van sociaal verzet. De redactie wilde liever een zo hoog mogelijke oplage bereiken. Dat deze formule, in combinatie met een goed distributiesysteem, succesvol is geweest blijkt uit het feit dat de krant al sinds 1966 de grootste krant van Nederland is.⁶⁶

De conservatievere inslag en de focus op het gezellig houden van de krant betekende dat lezers niet geïnformeerd werden over hun mogelijkheid tot inspraak hebben bij de bouw van meer kerncentrales. Noch over al aanwezige vormen van protest tegen kerncentrales en kernenergie. Globale informatie over de door de overheid genomen beslissing was afdoende hier. Dit is niet wat de antikernenergiebeweging van de krant wilde zien. De krant besprak de eerste negatieve geluiden over het plaatsen van een kerncentrale in Borssele ook niet. Net als *de Volkskrant* was het nog geen relevant landelijk probleem en hoefde er geen aandacht aan te worden besteed in de landelijke uitgave van de krant. Of er in regionale uitgaven van de krant wel over is gesproken is niet bekend. In 1970 publiceerde *De Telegraaf* een interview met J. A. de Roy van Zuydewijn, toenmalig voorzitter van de Vereniging Directeuren Energiebedrijven Nederland. Hierin legde hij uit hoe men bezig was met de veiligheid in de kerncentrale en hoe vaak men controleerde op radioactiviteit. Hij gaf aan alle begrip te hebben voor bezwaren, maar vroeg daarbij dat de bezwaren redelijk zouden zijn, en dat deze op tijd werden ingediend, anders konden zij er weinig mee.⁶⁷ Opmerkelijk is dat bijgevoegd in dit interview met de Roy van Zuydewijn een artikel is met als titel "Kernreactoren zijn veilig" door Prof. Dr. A. C. van Schuffelen.⁶⁸ De implicatie was duidelijk dat de reactor bij Dodewaard goed gecontroleerd werd en daardoor zeer veilig was. Verdere vragen waren niet nodig over het onderwerp.

⁶⁴ Wolf, *Het geheim van de Telegraaf*, 414.

⁶⁵ Ibidem, 417.

⁶⁶ Ibidem, 415-423.

⁶⁷ 'Met veel belangen moet rekening worden gehouden: Elektriciteitscentrales zijn niet erg welkom', *De Telegraaf*, 12-02-1970.

⁶⁸ 'Kernreactoren zijn veilig.', *De Telegraaf*, 12-02-1970.

Wanneer het bij *De Telegraaf* over de bedrijven achter de Dodewaard centrales ging werd er vooral op de zakelijke kanten van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland gefocust met artikelen over de samenwerking voor het produceren van splijtstof met Interfuel in het begin van 1972,⁶⁹ en het gebruik van in Almelo geproduceerd verrijkt uranium in 1974.⁷⁰ Hierbij werden de kansen voor werkend en producerend Nederland besproken. Echter, toen bleek dat de vorming van Interfuel niet door kon gaan vanwege het gevaar op monopolie vorming, werd dit niet besproken. De focus moest blijven op de positieve kanten en de mogelijkheden die kernenergie bood. De eerste artikelen in *De Telegraaf* over kernenergie en de toepassing daarvan in Dodewaard waren dus ook positief over de toepassing en de mogelijkheden. Met beschuldigingen die *de Volkskrant* uitte over gebrek aan aandacht voor veiligheidsaspecten was de redactie het niet eens, hoewel er ook in *De Telegraaf* gepubliceerd werd over de beschadigingen aan de centrale, kozen zij in maart de kant van de centrale. In een artikel op 17 maart worden de beschuldigingen die in *de Volkskrant* zijn gedaan van de hand gewezen, alles verliep in de centrale volgens de redactie zoals het hoorde en volgens de richtlijnen.⁷¹ De artikelen die in 1972 werden gepubliceerd in *De Telegraaf* over kernenergie waren positief. Zo herhaalde *De Telegraaf* het standpunt van de Kernfysische Dienst waarin deze de veiligheid van kerncentrales aanpreekt. Volgens de leiding van de dienst was er geen enkele aanleiding voor een onderzoek naar de veiligheid van de centrale in Dodewaard en vond berichten over vervuiling ongegrond.⁷² Daarnaast werd ook benadrukt hoe belangrijk de kerncentrale in Dodewaard en nieuwere centrales zullen worden in de jaren '80. In 1972 was er namelijk sprake van een dreigend tekort aan aardgas om Nederlandse energiecentrales op te stoken. In deze artikelen komt ook de mening naar voren dat de problemen in Dodewaard intern hadden moeten blijven omdat het een proefreactor was. Hier zou de buitenwereld zich niet mee moeten bemoeien.⁷³ Uitzondering hierop was een ingestuurde brief waarin de centrale "zo lek als 'n mandje" werd genoemd en kritisch was op de overheid en het gevaar van de lekkages.⁷⁴ Deze publicatie is interessant omdat de krant de dag ervoor nog optimistisch was over een snelle heropening van de centrale.⁷⁵ De krant publiceerde dan ook niet over de gevonden radioactieve drab onder in de reactor, volgens de krant waren er "geen andere fouten [...] gevonden".⁷⁶

⁶⁹ 'Samenwerking bij splijtstof', *De Telegraaf*, 18-07-1972.

⁷⁰ 'Dodewaard brengt verrijkt uranium uit Almelo aan de man', *De Telegraaf*, 18-01-1974.

⁷¹ 'Ministerie vindt sluiting uit den boze: "Kerncentrale in Dodewaard is absoluut safe"' *De Telegraaf*, 17-03-1972.

⁷² Ibidem.

⁷³ 'Helpt centrales na 1980 op kernenergie, door het tekort aan aardgas.' *De Telegraaf*, 20-05-1972.

⁷⁴ 'VEILIG door Christina', *De Telegraaf*, 19-05-1972.

⁷⁵ 'Dodewaard mogelijk snel weer in gebruik', *De Telegraaf*, 18-05-1972.

⁷⁶ 'Kerncentrale Dodewaard draait weer', *De Telegraaf*, 25-07-1972.

Na de publicatie van het ASEV door de overheid publiceerde *De Telegraaf* één artikel waarin de feiten over het ASEV uiteen werden gezet. De locaties die kandidaat waren voor het plaatsen van een nieuwe kerncentrale werden genoemd, evenals het feit dat er uiteindelijk maar drie werden gekozen. Ook gaf het artikel aan dat de beslissing over plaatsing van nieuwe centrales bij het volgende kabinet zou liggen.⁷⁷ In dit artikel werd de inspraakperiode voor de Nederlandse bevolking niet genoemd. Tot 1 juli was er een inspraakronde, die in april 1977 werd verlengd tot september.⁷⁸ Door de inspraakperiode weg te laten uit het artikel laat de journalist zien dat hij het idee heeft dat de bevolking hier niet over mee hoefde te praten of daar geen interesse in zou hebben. Het informeren van de Nederlandse bevolking over de inspraakmogelijkheden was één van de dingen die de antikernenergiebeweging graag wilde. *De Telegraaf* gaat hierin dus niet mee in wat de beweging had gewild.

De meeste artikelen die *De Telegraaf* publiceerde over de kerncentrale waren korte artikelen waar enkel informatie in stond, zonder verdere oordelen of meningen passend bij de formule die de krant hanteerde. Voorbeelden hiervan zijn;

De kerncentrale in het Gelderse Dodewaard wordt in de loop van deze week voor enige tijd uit bedrijf genomen voor een nader onderzoek van de aansluitingen van de leidingen aan het reactorvat. In januari van dit hebben zich met enkele aansluitingen van dit reactorvat moeilijkheden voorgedaan.⁷⁹

De kerncentrale in Dodewaard gaat na Pasen voor ongeveer vier weken dicht voor een revisie- en controlebeurt. Volgens het hoofd van de kerncentrale, ir. S. H. Woldringh, gaat het hierbij om een normale revisie, zoals die eens per jaar wordt uitgevoerd. Daarbij zal onder meer de splijtstoflading worden omgewisseld.⁸⁰

In 1973 sloeg *De Telegraaf* een kritischere toon aan. In een grotere discussie over de zoektocht naar alternatieve energiebronnen werd ook kernenergie besproken. Hierbij werd aangegeven dat hoewel er de hoop was geweest dat kernenergie de oplossing zou zijn voor de energieproblematiek “tegenwoordig weet men dat die hoop maar zeer ten dele gerechtvaardigd is”. Ook worden de problemen die op dat moment speelden rond kernenergie en Dodewaard duidelijk uitgelegd zodat men zijn eigen mening kan vormen over de vormen van alternatieve energie.⁸¹ Deze kritischere inslag viel samen met het verdwijnen van de hardliners binnen *De Telegraaf* redactie. De

⁷⁷ ‘Tien plaatsen kandidaat voor atoomcentrale’ *De Telegraaf*, 10-02-1977.

⁷⁸ Stichting Laka, ‘ASEV: 10 locaties in aanmerking voor bouw’, *De geschiedenis van kernenergie in Nederland*, laatst geraadpleegd op 03-06-2021, <<https://www.kernenergieinnederland.nl/node/135>>.

⁷⁹ ‘Kerncentrale buiten bedrijf’, *De Telegraaf*, 15-05-1972.

⁸⁰ ‘Kerncentrale 4 weken dicht voor inspectie’, *De Telegraaf*, 19-04-1973.

⁸¹ ‘Benzine uit uw tuintje... of stoom uit het ingewand der aarde’, *De Telegraaf*, 24-11-1973.

krant begon er alles aan te doen om toegang te krijgen tot de bewindslieden en de leden van de regeringsfracties.⁸²

Deze kritische kijk op kernenergie duurde niet lang en al snel ging de krant terug naar de eerdere, positievere toon over kernenergie en de centrale. Hierbij houden ze echter wel vast aan een feitelijk beeld van de risico's en in hoeverre de kernenergie Nederland zal helpen. Bij de kwestie waarom de ontwikkeling van kernenergie langzaam op stoom kwam werd er naar de overheid en naar het verzet van milieubewegingen verwezen. Onder andere de veiligheidseisen van beide worden in 1975 aangewezen als een probleem.⁸³ Dit begon nadat *De Telegraaf* geen toegang kreeg tot Den Uyl en zijn kabinet zoals gehoopt.⁸⁴ De protesten en argumenten tegen de centrale en het gebruik van kernenergie komen weinig aan bod als op zichzelf staand feit en werden onder andere het Hiroshima-syndroom genoemd. Kernenergie was volgens de krant noodzakelijk voor de toekomst, zonder kernenergie zouden we niet genoeg stroom kunnen opwekken voor de groeiende vraag in de toekomst.⁸⁵

Conclusie

Hoewel het aantal artikelen in de beide kranten een interessant verschil was, kan dit vanuit de achtergrond van de kranten worden verklaard. *De Telegraaf* focuste over het algemeen op kortere artikelen die informatief waren en in plaats van grotere opinie stukken te plaatsen. Enkel wanneer het voor hun doelgroep, de huisvrouw, interessant was werd het breder uitgemeten. Dit waren onderwerpen zoals het effect van nieuwe brandstoffen op het gezin en de energierekening. *De Volkskrant* was op zoek naar haar identiteit en was hierdoor sterk naar politiek links gaan oriënteren. De grotere hoeveelheid artikelen, en ook langere kwam voort uit het verlangen de Nederlandse bevolking te stimuleren om kritisch na te denken en een mening te vormen over niet alleen kernenergie, maar ook zaken als economie en onderwijs. *De Volkskrant* schreef niet over het begin van het gebruik van verrijkt uranium uit Almelo, terwijl *De Telegraaf* dat in 1974 wel besprak. Waarom *de Volkskrant* hier niet over berichtte is onduidelijk, drie maanden na de publicatie van het artikel in *De Telegraaf* besprak *de Volkskrant* namelijk wél het tijdelijk stil leggen van de centrale voor een update van het noodkoelsysteem naar aanleiding van onderzoek in de Verenigde Staten.⁸⁶

⁸² Wolf, *Het geheim van de Telegraaf*, 451.

⁸³ 'Kernenergie komt langzaam op stoom', *De Telegraaf*, 24-07-1975.

⁸⁴ Wolf, *Het geheim van de Telegraaf*, 453.

⁸⁵ 'Experts verzekeren: risico's gering. "Nee" tegen kerncentrales zet toekomst op het spel', *De Telegraaf*, 01-03-1975.

⁸⁶ 'Kerncentrale stilgelegd: Dodewaard wijzigt noodkoelsysteem', *de Volkskrant*, 17-04-1974.

In een aantal gevallen leek *de Telegraaf* ook sneller berichten te plaatsen over schadelijke feiten. Dit was onder andere het geval toen het radioactief afval werd gevonden op de vuilnisbelt. *De Volkskrant* berichtte hier pas later over, waardoor het leek alsof de krant de informatie achter hield totdat er maximale schade mee kon worden gedaan.⁸⁷ Dit zou de krant in de ogen van pro-kernenergie organisaties niet ten goede zijn gekomen, en zou het ook moeilijker kunnen hebben gemaakt om interviews en dergelijke te krijgen met hen. De beide kranten stonden open voor ingestuurde brieven over het onderwerp, in het geval van *De Telegraaf* ook wanneer de mening van de schrijver niet geheel paste bij de lijn die in andere berichten werd gevolgd.

Over het algemeen had *De Telegraaf* een positievere mening over kernenergie dan *de Volkskrant*. De krant bood dan ook minder ruimte aan tegen argumenten en mensen uit de antikernenergiebeweging. Hoewel *de Volkskrant* wel meer ruimte bood aan deze argumenten werd er niet altijd besproken waar de argumenten vandaan kwamen. Dus hoewel ze ideologisch wel aan de kant van de vroege bewegingen stonden werd dit over het algemeen niet specifiek gezegd. Dat de kranten niet geheel de denkbeelden van de antikernenergiebeweging overnamen is ook te zien in het feit dat de benaming atoomstroom nergens werd gebruikt. Het was niet een term die ze overnamen van de beweging, en dus namen ze niet het gehele frame van de beweging over.

⁸⁷ 'Gevaar dreigt in kerncentrale: Dodewaard raakt radioactief vervuild', *de Volkskrant*, 16-03-1972 'Radioactief afval op de vuilnisbelt', *De Telegraaf*, 02-03-1972.

Hoofdstuk 2 Van demonstraties naar blokkades

In dit hoofdstuk zal er naar het hoogtepunt van de bewegingen worden gekeken waar onder andere de Dodewaard blokkades uit 1980 en 1981 onder vallen. Het hoofdstuk zal uiteindelijk de periode 1978-1981 beslaan en de overgang van vredige demonstraties naar blokkades beschrijven. In de jaren 1970-1977 was niet alleen tegen de Dodewaard centrale geprotesteerd, maar ook tegen de Kalkar centrale die in West-Duitsland werd gebouwd. In deze centrale zou niet enkel kernenergie worden opgewerkt, maar er zou ook voor kernwapens kunnen worden geproduceerd. De protesten hiertegen, en tegen de Dodewaard centrale, behaalden geen successen. De bouw van de snelleweekreactor in Kalkar werd doorgezet en Dodewaard leek niet te gaan sluiten. Tegelijkertijd liet de maatschappelijke discussie waar het Kabinet-Van Agt I om had gevraagd nog steeds op zich wachten. Dit gebrek aan inspraak en frustratie leidde tot radicalisering onder een deel van de anti-kernenergieactivisten.⁸⁸ Deze radicalisering kwam vanaf 1980 steeds meer naar voren. Door de grote hoeveelheid acties zullen ze niet allemaal worden besproken, enkel degene die zich op Dodewaard focusten. Voor dit hoofdstuk zijn de zoektermen; Breek Atoomketen Nederland, Dodewaard Gaat Dicht, Stop Dodewaard, Brede Maatschappelijke Discussie en Dodewaard blokkade toegevoegd aan de twee al eerder aangegeven zoektermen.

1978 begon rustig voor de Dodewaard centrale, er werden geen grote veranderingen ingevoerd die konden leiden tot twijfels aan de veiligheid zoals in 1977 werd gedaan met het nieuwe afvalstelsel.⁸⁹ Wel werd er op 4 maart 1978 een groot protest georganiseerd vanuit meerdere actiegroepen tezamen. Er kwamen in Almelo rond de 40.000 mensen bijeen om tegen kernenergie, de uitbreiding van de Urenco fabriek en de mogelijke levering van verrijkt uranium aan Brazilië te protesteren.⁹⁰ Hoewel het kabinet-Van Agt besloot de UCN alsnog uit te breiden een aantal weken na het protest, werd de levering van verrijkt uranium aan Brazilië niet doorgezet.⁹¹ Terwijl het kabinet-Van Agt de uitbreiding van de UCN doorzette nam zij op 17 juli definitief het besluit een maatschappelijke discussie over de elektriciteitsopwekking te houden. Dit naar aanleiding van een suggestie van de Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, gesteund door de vereniging voor Nederlandse Gemeenten en de FNV. De suggestie kwam doordat het protest tegen kernenergie bleef aanhouden. Voordat de discussie van gang kon gaan moest er echter gediscussieerd worden

⁸⁸ D. Hellema, *Nederland en de jaren zeventig*, (Amsterdam 2012) 38-39.

⁸⁹ 1154 GKN Kerncentrale Dodewaard, 7.4 Historisch overzicht van N.V. GKN, Gelders Archief <<https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven?mivast=37&mizig=210&miadt=37&miaet=1&micode=1154&minr=3864206&miview=inv2>> laatst geraadpleegd op 31-05-2021.

⁹⁰ Martijn de Lange, 'Toen in Almelo: de grote demonstratie tegen Urenco in 1978', *In de buurt: Almelo*, laatst geraadpleegd op 03-06-2021, <[Toen in Almelo: de grote demonstratie tegen Urenco in 1978 - indebuurt Almelo](#)>.

⁹¹ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 20-21.

over hoe deze maatschappelijke discussie er dan uit zou zien en hoeveel het zou kosten. In augustus 1978 werd het voorstel gedaan om het de Brede Maatschappelijke Discussie (BMD) te noemen. In de discussie zou ook het sociaaleconomische beleid ter discussie worden gesteld en zou de regering er niet vanuit te gaan dat kernenergie onvermijdelijk was. Zonder de antikernenergiebeweging zou dit niet gebeurd zijn. Zoals Gabriëls beschreef, de acties van de antikernenergiebeweging brachten de angsten en redenen tegen kernenergie naar de voorgrond en informeerde hier de Nederlandse bevolking over.⁹²

De teleurstelling over het gebrek aan zichtbaar succes leidde binnen de antikernenergiebeweging tot versplintering. Nieuwe groepen zoals Breek Atoomketen Nederland (BAN) werden opgericht.⁹³ Hoewel de acties van de beweging tot de plannen voor de Brede Maatschappelijke Discussie hadden geleid, voelde dit voor veel leden niet als een succes. De beslissingen over kernenergie waren nu alleen uitgesteld, in plaats van afgewezen. Zo werd onder andere Breek Atoomketen Nederland gevormd tijdens een weekend begin maart 1979 dat was georganiseerd door een aantal mensen in de Volkshogeschool te Havelte. Het doel van het weekend was om plannen te maken voor verdere actie tegen de UCN in Almelo en kijken wat voor geweldloze vormen van actie daarbij mogelijk waren. Enkel democratisch protesteren deed niet genoeg volgens de leden.⁹⁴

In de nacht van 27 op 28 maart 1979 ging het in de Three Miles Island centrale bij Harrisburg mis. Door een elektrische óf mechanische fout konden de waterpompen niet langer water naar de stoom generators sturen die de reactor moesten koelen, en de reactor raakte oververhit.⁹⁵ De centrale in Harrisburg was als voorbeeld gebruikt voor de bouw van de centrale in Dodewaard, zo waren er ook al eerder aanpassingen gedaan aan de centrale naar aanleiding van ervaringen daar. De directie voerde naar aanleiding van het ongeval ook aanpassingen in hun procedures door om een soort gelijk ongeval te kunnen voorkomen in Dodewaard.⁹⁶ Er was daardoor een ontzettend lage kans op een ernstig ongeval.⁹⁷ Het leidde onder de Nederlandse bevolking wel tot onrust, als de eerste versie niet volledig veilig was, moest men dan wel vertrouwen dat de verbeterde centrale compleet veilig was. Het ongeval in Harrisburg zorgde er dan ook voor dat de geplande 'Dodewaard, 10 jaar

⁹² Gabriëls, *Intellectuelen in Nederland*, 91-92.

⁹³ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 20-21.

⁹⁴ Breek Atoomketen Nederland, *Het Aktiemodel, Februari 1981*, Laka-archief, 1.

⁹⁵ United States Nuclear Regulatory Commission, *Backgrounder on the Three Mile Island Accident*, NRC Library, laatst geraadpleegd op 03-06-2021 <<https://www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/3mile-isle.html>>.

1154 GKN Kerncentrale Dodewaard, 7.4 Historisch overzicht van N.V. GKN, Gelders Archief.

⁹⁶ 1154 GKN Kerncentrale Dodewaard, 7.4 Historisch overzicht van N.V. GKN, Gelders Archief.

⁹⁷ Wessels, *De kerncentrales van Dodewaard en Borssele*, 84-89.

straling' dag op 31 maart een ander karakter kreeg. Er was meer media-aandacht voor de manifestatie die in eerste instantie bedoeld was als infomarkt en discussiemiddag. Een stille fakkel wake de avond ervoor was door de brandweer vroegtijdig beëindigd met de eis de fakkels te doven. De manifestatie is niet het enige protest dat door Harrisburg werd beïnvloed, ook bij de centrale in Borssele werd geprotesteerd. Op 7 april eindigde een demonstratie daar met de bestorming van de ernaast gelegen conventionele energiecentrale.⁹⁸ Het liet de eerste duidelijke tekenen van radicalisering binnen de antikernenergiebeweging zien. Bij eerdere demonstraties was het bij demonstreren gebleven en waren geen vernielingen aangebracht, nog was er ingebroken op terrein.

Op 12 mei 1979 maakte Breek Atoomketen Nederland de eerste blokkade een feit. Met tien mensen sloten ze de UCN in Almelo af en blokkeerden ze de toegang. Hiermee wilden ze de actievorm uittesten die ze bij hun oprichting hadden besproken. Zou de geheime voorbereiding en geweldloosheid van de actie spectaculair genoeg zijn om het nieuws te halen? Het antwoord was ja. Breek Atoomketen Nederland kreeg een grote hoeveelheid publiciteit en begon snel te groeien. De manier van blokkeren en enkel lijdzaam verzet bieden werd een graag gebruikte actievorm.⁹⁹ Doordat actief verzet tegen arrestatie uitbleef was het voor journalisten makkelijker om demonstranten die deze actievorm gebruikten op een positieve manier te beschrijven. Dit betekende niet dat dit altijd werd gedaan, maar de actievorm vergrootte wel de kans erop, of in ieder geval dat een deel van de lezers sympathie voor hen zou hebben. Breek Atoomketen Nederland blokkeerde later in het jaar nog twee keer de UCN in Almelo, beide keren groeide de hoeveelheid mensen die kwam helpen. De protestanten lieten hierbij de personeelsleden met rust. Een volgende actie in maart 1980 waarbij wel een volledige blokkade werd uitgevoerd werd hardhandig beëindigd door de politie.¹⁰⁰ De boodschap aan actievoerders was duidelijk, blokkeren en protesteren was toegestaan zolang men het personeel en de werkzaamheden niet te sterk hinderde.

Om de Provinciale Staten van Gelderland te informeren over kernenergie werd er op 3 september 1979 een informatieavond gehouden over de veiligheid van Dodewaard. Ondanks dat één van de eisen van de antikernenergiebeweging betere informatie over kernenergie was leidde de avond tot protest. Tijdens de informatieavond mochten onafhankelijke wetenschappers namelijk geen vragen stellen, noch zouden de aanwezigen mogen discussiëren over het onderwerp. Dit omdat de antwoorden en meningsvorming zouden kunnen voorlopen op de Brede Maatschappelijke Discussie. Dit wilde de regering voorkomen omdat zij er in deze setting minder controle over zouden

⁹⁸ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 24.

⁹⁹ *Ibidem*, 24-25.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 26-27.

hebben.¹⁰¹ Dat de discussie nog geen officiële vorm had en dat er geen concrete plannen waren werd hierbij genegeerd.¹⁰² Voor de activisten en de bevolking voelde dit alsof ze van de informatie werden buitengesloten. Doordat onafhankelijke wetenschappers geen mogelijkheid hadden tot spreken moest de bevolking ervan uitgaan dat de informatie van de overheid compleet was.

Vanaf 1980 kreeg de centrale in Dodewaard te maken met hardere acties van de actie groepen. Hier wordt volgens recenter onderzoek naar de antikernenergiebeweging de start van de radicalisering gelegd.¹⁰³ Deze hardere acties waren deels naar aanleiding van het goedkeuren van het opslaan van afgewerkte splijstofelementen in de buffer ruimte van het opslagbassin. Er werd door onder andere Stop Dodewaard een verzoek tot schorsing van de vergunning ingediend. Dit op de basis van het risico op een overvol bassin en grotere ecologische schade dat ontstond wanneer de bufferruimte werd gevuld met afgewerkt splijstof. Helemaal wanneer er wellicht ook nog splijstof zou terugkeren uit het Verenigd Koninkrijk, een probleem dat later in 1980 ook tot discussie zou lijden.¹⁰⁴ Nadat de officiële route niet werkte begonnen de groepen met fysieke protestacties.

De eerste grote actie in 1980 was het 'Pinksterkamp bij het gat van Hagen'. Hoewel het niet een officiële actie was, liet het merken dat er plannen werden gemaakt. Het Pinksterkamp moest dienen als tweedaagse vergadering over een mogelijke bezetting van de Dodewaard centrale in oktober. Ze hadden geleerd van de actie van Breek Atoomketen Nederland in maart en zouden de actie duidelijk aankondigen. De basisgroepen besloten de centrale niet te bezetten maar te blokkeren en Dodewaard Gaat Dicht! werd officieel in het leven geroepen. De centrale en de overheid kregen een ultimatum, in september dicht of we blokkeren hem van 18 tot 25 oktober.¹⁰⁵ Zonder medeweten van Dodewaard Gaat Dicht leden besloot Breek Atoomketen Nederland om de centrale op 27 mei al een keer te blokkeren. De actie was voor de autoriteiten een verrassing, zij hadden begrepen dat er geen acties zouden zijn tot en met oktober. De 200 actievoerders werden door de ME afgevoerd en dhr. De Royaards, de directeur van de centrale, loofde deze beslissing.¹⁰⁶

Om aandacht te vragen voor de eis tot sluiting werden er op 13 september ballonnen losgelaten bij Dodewaard. Hiermee wilden ze laten zien hoe radioactieve stoffen zich zouden verspreiden in het geval van een ongeluk in de centrale. Ook werd er op 1 oktober opgeroepen om de elektriciteitsrekening in meerdere keren te betalen om de administratie te ontwrichten. Op deze

¹⁰¹ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 26.

¹⁰² Gabriëls, *Intellectuelen in Nederland*, 91.

¹⁰³ Egbert Tellegen, *Groene Herfst*, 183.

¹⁰⁴ 'Nederland krijgt kernafval terug', *de Volkskrant*, 04-11-1980.

¹⁰⁵ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 28-29.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 29.

manier hoopten ze ervoor te zorgen dat kernenergie als te veel gedoe werd gezien.¹⁰⁷ De week voor de blokkade werd er op het dorpsplein in Dodewaard een tent neergezet waar alternatieven voor de kerncentrale werden getoond. Onder de naam 'Dodewaard Anders' wilden ze laten zien dat er meer opties waren dan enkel kernenergie. Dit om een deel van de negatieve publiciteit te overschaduwen die door de ongeplande blokkades van Breek Atoomketen Nederland was ontstaan en te laten zien dat er verder gedacht is dan enkel 'sluit die centrale'.¹⁰⁸

Toen het tentenkamp 18 oktober opgebouwd was werd er een stencil verspreid waarin werd opgeroepen om die avond het kasteel Middachten waarin de commissaris van de Koningin verbleef te bezoeken. Op het stencil stond;

Bereid U dus voor op een eventueel langdurige belegering: proviand, stormrammen, goedendags, harnessen, schilden, speren, pijl en boog en katapulten e.d. meenemen.

Het stencil was als grap bedoeld, maar werd door de politie en ME serieus genomen. Het bezoek dat gepland stond werd afgelast onder het mom 'de ME belegert het kasteel nu toch al'. Een overleg was dan niet meer nodig.¹⁰⁹ Op de ochtend van zondag 19 oktober begon de eerste Dodewaard blokkade. Bij het begin van de blokkade waren er rond de 15.000 mensen aanwezig, vooral veel zogenaamde dagjesmensen die tegen de middag weggingen door het slechte weer. Maandag waren er nog tussen de 1500 en 2000 mensen over, ze waren verkleumd en een deel was ontevreden over de geweldloosheid van de blokkade. Die avond werd de blokkade beëindigd door het slechte weer en een gebrek aan motivatie om nog langer door te gaan. De geweldloosheid van de blokkade had bij sommige actievoerders een zure nasmaak achter gelaten omdat ze het gevoel hadden er niets mee bereikt te hebben. Maar bij de bevolking hadden ze wel een positief beeld achtergelaten. De dag na het opheffen van de blokkade werd met het afval uit het tentenkamp één van de toeleveringsbedrijven van de centrale geblokkeerd terwijl bij een ander een prikactie werd gehouden.¹¹⁰

Eind december werd de UCN in Almelo nog tweemaal geblokkeerd waarbij de politie het beklag deed dat de demonstranten de rechtsstaat uitholden. Dit doordat ze weigerden hun namen te geven en de politie dit ook niet van ze kon eisen. Toen er in januari 1981 werd vergaderd over een mogelijke sluiting van de centrale in Dodewaard naar aanleiding van een voorstel van de gemeente Amsterdam gaan daar demonstranten van de antikernenergiebeweging heen, verkleed als

¹⁰⁷ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 30-31.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 31.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 31.

¹¹⁰ *Ibidem*, 32-33.

slachtoffers van kernenergie.¹¹¹ Op 20 maart 1981 volgde er een kleine blokkade van de Dodewaard centrale tijdens een splijtstofwisseling. De actievoerders lieten een paar uur lang personeel niet naar binnen. Dit terwijl Van Aardenne de Tweede Kamer onder druk zette om de vergunning van Dodewaard uit te breiden om plaats te maken voor teruggestuurde splijtstofstaven uit Engeland. 28 maart was er wederom een kleine blokkade van de centrale, hierbij volgde de politie nieuw beleid. Blokkades waren niet langer toegestaan. Nadat hierover stencils waren verspreid onder de demonstranten werden ze hardhandig verwijderd.¹¹² De verdere radicalisering van groepen binnen de antikernenergiebeweging toonde zich hierna in de gepoogde sabotage van hoogspanningskabels en pamfletten die verspreid werden over hoe men dat ook kon doen. In die pamfletten stond onder andere; “Voor ons is de tijd van vreedzame strijd tegen kernenergie voorbij”.¹¹³ Als reactie op de Brede Maatschappelijke Discussie werd er door de antikernenergiebeweging een Brede Straat Discussie gehouden voor het huis van professor Kistemaker, een kerneleerde. De actie was niet goedgekeurd en voorbereidingen op het ergste waren door de professor genomen. Er waren hekken geplaatst en de ramen waren getapet om rondvliegend glas te voorkomen.

In september 1981 volgde de tweede Dodewaard-blokkade met als doel het sluiten van de kerncentrale. De Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland directie stelde daarom de nota “Dodewaard open of dicht” op, hierin hadden zij uiteengezet wat de kosten zouden zijn als de centrale op dat moment zou worden gesloten. Volgens hen zou het financieel nadelig zijn én daarnaast een groot aantal banen kosten. Om hun imago te verbeteren besloten ze tot het maken van voorlichtingsmateriaal, waaronder de film ‘De kern van Dodewaard’.¹¹⁴ De actievoerders tijdens de tweede blokkade hadden geleerd van de fouten tijdens de eerste. In plaats van het tentenkamp op dezelfde plek op te bouwen kraakten ze ditmaal een weiland op anderhalve kilometer van de centrale. Dit omdat alles binnen anderhalve kilometer als spergebied was verklaard door burgemeester Goldberg.¹¹⁵ Een ooggetuige van de blokkade schreef er naderhand over;

Die zaterdagmiddag trekt een bonte stoet demonstranten op naar de kerncentrale in Dodewaard. Vooroploopt, achter een scherm van beddenspiralen, een groep mensen in leren jassen en met bromfietshelmen op. Daarachter sjouwen mensen met karrenvrachten hout, stenen en cement. En overall tussendoor slenteren ‘zomaar’ wat demonstranten en opvallend veel gezinnen met baby’s en kwebbelende kinderen. De wegen zijn smal en de massa mensen is groot. De duizenden demonstranten kunnen ongehinderd doorlopen tot de ophaalbrug bij de centrale. Daar staat de

¹¹¹ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 33-34.

¹¹² *Ibidem*, 34-35.

¹¹³ ‘Kortsluiting: Sabotage in je vrije tijd’, Verzetsfront Willie Wortel en de Lampjes (1981) 5.

¹¹⁴ 1154 GKN Kerncentrale Dodewaard, 7.4 Historisch overzicht van N.V. GKN, Gelders Archief.

¹¹⁵ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 40.

mobiele eenheid in vol ornaat. In hoog tempo werpen de demonstranten slordige barricaden op: druk wordt er getimmerd, gestapeld en zelfs gemetseld. Dodewaard is dicht. Symbolisch, maar toch. Het protest wordt gesmoord in gigantische hoeveelheden CS-gas, een combinatie van traan- en braakgas [...]. Op de smalle wegen en dijken kunnen vluchtende demonstranten bijna geen kant op. De mobiele eenheid treedt, ondersteund door arrestatieteams, onvoorspelbaar en hard op. Tientallen demonstranten worden met veel vertoon van geweld opgepakt. In september 1981 loopt de antikernenergiebeweging in een fuik. De acties tegen Dodewaard waren hoogtepunt én eindpunt van de massale antikernenergiebeweging.¹¹⁶

Het verwijderen van demonstranten ging volgens hen gepaard met veel geweld, vooral nadat de pers was weggegaan en het niet meer gedocumenteerd zou worden. Uiteindelijk werd er op dinsdag 21 september een ultimatum uitgesproken door de burgemeester, volgens hem uit naam van de bewoners van Dodewaard. Het ultimatum bestond uit de eis om het tentenkamp voor 12 uur die middag te verlaten en een verbod op demonstraties in Dodewaard. In het verslag van de antikernenergiebeweging werd de schuld hiervoor vooral bij de burgemeester gelegd, hij zou de bevolking hiertoe hebben aangemoedigd. Naast de grote blokkade in Dodewaard werden er kleinere acties gevoerd door heel Nederland, onder andere in Groningen, Amsterdam en Nijmegen.¹¹⁷

De Volkskrant

In 1977 werd er door de Haagse Post gesteld;

Het voormalig roomse volksdagblad is de krant geworden voor een heel nieuwe bevolkingsgroep: de ostentatief linkse elite die de universiteiten en de zachte sector bevolkt.¹¹⁸

Met deze nieuwe identiteit wilde *de Volkskrant* de felle acties rond onder andere kernenergie sturen. Dit leidde voor de krant tot een groei waarbij ze niet gebonden waren aan instituties zoals de kerk en de mogelijkheid zich te specialiseren in nieuwsanalyse waarbij achtergrondinformatie werd gegeven. Dit bood ook de mogelijkheid voor opiniëring, de meningen van zowel journalisten als die van de lezers via brieven en columns. Met deze formule wilden ze wegblijven van de manier waarop *De Telegraaf* opereerde.¹¹⁹ Het verlangen de acties rond kernenergie te sturen verklaard de manier waarop er tussen positieve en negatieve artikelen over de anti-kernenergie demonstranten gewisseld. Beide kanten werden besproken en om de beurt als correct neergezet, dit past in het idee

¹¹⁶ Duyvendak, 'Dodewaard: de kerncentrale.'

¹¹⁷ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 40-41.

¹¹⁸ Hemels, *De emancipatie van een dagblad*, 344-346

¹¹⁹ *Ibidem*, 346-348, 356

van de Haagse Post dat ze de linkse elite wilden informeren over het debat en beide kanten laten zien.

In de vorige periode had *de Volkskrant* een reputatie gekregen een krant te zijn voor de linkse elite van Nederland. Een krant publiceren voor de linkse elite betekende in veel gevallen een kritische blik werpen op de overheid en bedrijven. Medio 1978 begon *de Volkskrant* kritische artikelen te publiceren over de manier waarop de overheid en de Dodewaard centrale omgingen met lastige vragen en personeel. De harde kritiek die geuit werd was ook vooral gericht op de veiligheid van burgers. Dr. H. Bouman, een gepensioneerde wetenschappelijk hoofdambtenaar, legde het in een interview als volgende uit;

Willekeur en corruptie bij de overheid vormen een bedreiging voor de samenleving. Alleen een krachtige volksvertegenwoordiging zou deze bedreiging kunnen afwenden, maar het falen van de tal van Kamerleden – al dan niet als gevolg van het systeem – brengt de burger in een machteloze positie.¹²⁰

Hierbij verwees Bouman onder andere naar een stralingscontroleur die was ontslagen omdat hij volgens de directie van de centrale in Dodewaard een “lastige dwarskijsker” was.¹²¹ Hierbij werden de antikernenergiebeweging of kernenergie in het algemeen niet genoemd, maar de nadruk werd vooral gelegd op het risico dat de gemiddelde Nederlander liep. Men wilde aanpassingen aan de manier waarop de overheid en bedrijven als de Dodewaard centrale omgingen met mensen die lastige vragen stelde. Hierin waren ze het dus met de eisen van de antikernenergiebeweging eens, en hoewel ze niet bij naam werden genoemd bracht dit wel hun ideeën over en gaf het ze legitimiteit zonder verbonden te zijn aan een sociale beweging.

De artikelen van *de Volkskrant* waren grotendeels positief over de actievoerders én riepen sympathie op voor de actievoerders. Dit is één van de aspecten van de theorie van Gamson en toont positieve framing.¹²² Dit deden ze onder andere door een groot interview te publiceren met Rie Ossel. Een oudere vrouw die demonstrant was bij de blokkades en daardoor bedreigingen heeft ontvangen. Het artikel was bedoeld om verontwaardiging op te roepen onder de lezers. Dit deden ze door niet alleen te focussen op haar identiteit als demonstrant, maar op haar identiteit als oma. De journalist wilde dat mensen dachten; ‘Wie valt er in hemelsnaam een oma lastig?’¹²³ Hierin is haar identiteit als zwakkere oudere vrouw belangrijker dan haar identiteit als activist. De journalist speelde hiermee in op het beeld dat de meeste mensen hebben van hun eigen oma, het idee dat een

¹²⁰ ‘Burger bedreigd door willekeur’, *de Volkskrant*, 01-07-1978.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Gamson and Wolfsfeld, ‘Movement and Media as Interacting systems’.

¹²³ ‘, ’t Moet lukken hé, ’t moet lukken’, *de Volkskrant*, 16-11-1981.

oma oud en zwak is. Het bedreigen van een bejaarde staat voorop in het artikel, en de verwachting was dat de meeste mensen daar een probleem mee zouden hebben. Maar ook de actievoerders van rond de twintig en dertig werden in veel gevallen als slachtoffer neergezet. Vooral na veelvuldig gebruik van traangas bij de tweede Dodewaard blokkade waren er ingestuurde brieven waarin men verontwaardigd was en het zelfs het creëren van martelaren noemde.¹²⁴ Naast het creëren van een slachtoffer identiteit voor de actievoerders werden ze vaak ook neergezet als mensen met een gevoel van roeping. Zo zeiden Dolf Janssen, Hans Vollaard en Bert van Baggum; “Ik ben verplicht me te verzetten”.¹²⁵

Hoewel de identiteit van *de Volkskrant* voor het grootste gedeelte links georiënteerd was, was er ook sprake van een soms ‘zwevende identiteit’. Dit was vooral te zien in artikelen over Nederland zelf, hierbij werd een aangepaster tempo gebruikt dan het zeer progressieve tempo wanneer over het buitenland werd geschreven.¹²⁶ Niet iedereen kon dit waarderen, zo werd er in een ingestuurde brief eind 1981 *de Volkskrant* gevraagd een linkser standpunt in te nemen. De vraag hoe lang de antikernenergiebeweging nog de steun van *de Volkskrant* zou genieten stond hierin centraal.¹²⁷ Dat de schrijver zich dit afvroeg was niet verassend. De krant had in het verleden ook positieve artikelen over de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland en kernenergie gepubliceerd en over de straling in Dodewaard hadden ze het volgende te zeggen; “Sinds de kerncentrale in Dodewaard in 1968 begon te werken is er in het omliggende gebied geen radioactiviteit gemeten die van de centrale afkomstig was. Wel is twee keer radioactieve neerslag van Chinese kernproeven waargenomen.”¹²⁸ Dit statement hadden ze van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland overgenomen over straling. Dat *de Volkskrant* dit soort dingen deed kan voor de antikernenergiebeweging een signaal zijn dat ze niet de volledige steun van de krant hadden. Vooral wanneer ze ook artikelen schreven over het wegvallen van steun voor de antikernenergiebeweging onder bewoners van Dodewaard. Maar “enkele echte Dodewaarders” waren volgens de krant naar een informatiebijeenkomst over kernenergie gekomen.¹²⁹

Wel poogde *de Volkskrant* om zelfs vernielingen op een positieve manier te brengen na de protestmars in 1979. “Zij vernielden het hek bij de conventionele centrale en kalkten leuzen op de muren van het gebouw. Ze hingen spandoeken op en daarna verlieten ze het terrein zonder dat de politie eraan te pas behoefde te komen.”¹³⁰ Doordat de protestanten vredig waren vertrokken waren

¹²⁴ ‘U: Dodewaard en democratie’, *de Volkskrant*, 26-09-1981.

¹²⁵ ‘Actievoerder tegen kernenergie: ‘Ik ben verplicht me te verzetten’, *de Volkskrant*, 03-05-1980.

¹²⁶ Joan Hemels, *De emancipatie van een dagblad*, 374.

¹²⁷ ‘Geachte redactie: Dodewaard’, *de Volkskrant*, 23-09-1981.

¹²⁸ ‘Resultaat metingen: Straling nihil rond Dodewaard’, *de Volkskrant*, 23-11-1978.

¹²⁹ ‘Fysicus Smit over Harrisburg: “Ook Borssele kan misgaan”’, *de Volkskrant*, 03-04-1979.

¹³⁰ ‘Protestmars verloopt vreedzaam’, *de Volkskrant*, 09-04-1979.

de vernielingen minder ernstig. Deze zwevende mening over de antikernenergiebeweging lijkt in veel aspecten op de manier waarop er ook in de vorige periode over de beweging werd geschreven. De journalisten lijken echter geneigd meer te vergeven dan eerder. Naast de artikelen waarin de journalisten sympathie lijken op te willen wekken werd ook de antikernenergiebeweging bekritiseerd. Protesten van Breek Atoomketen Nederland werden door de krant als “grimmig” beschreven en de blokkade van de kerncentrale als structureel geweld.¹³¹ Deze opvatting was overgenomen van de burgemeester van Dodewaard.

Hetzelfde conflict kwam ook in artikelen naar voren waarin de overheid een rol speelde. Aan de ene kant benoemden de artikelen de fouten en tekortkomingen van de overheid, maar aan de andere kant werd de regering ook neergezet als zich verzettend tegen links activisme. Een minister noemde het protest in één van de artikelen een; “fundamentele aantasting van de beginselen van onze democratische rechtsorde” en werd er vanuit gegaan dat het uit de hand zou lopen.¹³² Het uitvoeren van een blokkade was een strafbaar feit en als ze daarbij neergeschoten werden dan was dat hun eigen schuld.¹³³ Daarentegen interviewden ze leden van de antikernenergiebeweging die aangaven dat; “als de centrale buiten het boekje gaat dan moeten wij dat ook, maar hoe doe je dat zonder sympathie te verliezen?”.¹³⁴ In deze stukken werd de schuld van escalatie bij de centrale leiding en de overheid gelegd. Zij hadden deze reactie van de antikernenergiebeweging uitgelokt en nu had de beweging het recht zichzelf met hand en tand te verdedigen tegen een onveilige situatie. Ze hadden volgens de artikelen geprobeerd te praten met de politie en andere instanties maar werden daar afgewezen.

De Telegraaf

Met de aanstelling van het kabinet-Van Agt was er voor *De Telegraaf* minder reden om achter de regering aan te gaan in haar schrijven. Met het vertrek van de meeste zogeheten ‘socialistenvreters’ in 1973 al bleef de krant langzaam steeds meer weg van politieke onderwerpen. Zoals Mariëtte Wolf het omschreef;

In zijn proefschrift over de politieke berichtgeving en de lezerskringen van dagbladen toont Otto Scholten aan dat *De Telegraaf* samen met het *Algemeen Dagblad* qua politieke voorkeur over het meest heterogene lezerspubliek beschikte van alle dagbladen.

¹³¹ ‘Scheidende burgemeester Dodewaard: “Actie haalde geest uit de fles”’, *de Volkskrant*, 10-09-1980.

¹³² ‘Minister wijst sluiting Dodewaard af’, *de Volkskrant*, 10-09-1980.

¹³³ ‘Centrale Dodewaard: overheid bezorgd over aard acties’, *de Volkskrant*, 13-10-1980.

¹³⁴ ‘Actievoerder tegen kernenergie: “Ik ben verplicht me te verzetten”’, *de Volkskrant*, 03-05-1980.

De krant was er dan ook bij gebaat om op de feiten en ander nieuws te focussen.¹³⁵ Wanneer *De Telegraaf* redactie fotografen ergens heen stuurde verwachtten ze dat dit moeite waard zou zijn. Er werd dus zwaar genoeg getild aan de acties om de fotografen erop uit te sturen. Hoewel de fotografen in eerdere jaren ervan waren beschuldigd dat ze bereid waren om over lijken te gaan voor de sensatiezucht van *De Telegraaf* lezers brachten hun foto's internationaal vooral acclamatie, binnen Nederland niet. Ze schuwden de publicatie van schokkende foto's niet en lieten daarmee in een aantal gevallen een confronterend beeld zien. Zo had zij ook de executies ten tijde van de treinkaping in foto's laten zien.¹³⁶

De artikelen van *De Telegraaf* focusten in de vorige periode vaak op de positieve kanten van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland en de centrale als producent. De krant kon ook een kritische toon aanslaan tegenover kernenergie, maar in de meeste artikelen was dit niet het geval.¹³⁷ De trend van kortere artikelen werd in eerste instantie doorgezet met korte artikelen over de zaken die door de antikernenergiebeweging werden aangespannen.¹³⁸ Wanneer de artikelen langer waren werd er ruimte geboden aan de argumenten voor en tegen kernenergie en het wellicht sluiten van de Dodewaard centrale.¹³⁹ In de kortere artikelen werden dingen beschreven als subsidie voor de Stop Dodewaard beweging die met terugwerkende kracht werd ingezet, het opstarten van de kerncentrale na een splijtstofwisseling en een kort geding en de komende acties van Dodewaard Gaat Dicht.¹⁴⁰ Geld zaken zoals de subsidie waren vaker onderwerp van bespreking in *De Telegraaf*, dit ging echter niet altijd met eerlijke titels. Zo werden er na de bezetting van Borssele vragen gesteld over hoeveel de schade zou kosten.¹⁴¹ Na de eerste blokkade van de Dodewaard centrale bespraken men eveneens de kosten en bood ze kritiek op hoeveel de voorbereiding had gekost.¹⁴² In het geval van de artikelen over de schade en de kosten rond de voorbereiding gaven de titels de inhoud van de artikelen weer, bij de bespreking van subsidie was dit niet het geval. Bij de subsidie werd in de titel voorgehouden dat het bedrag voor Stop Dodewaard in het algemeen was, terwijl deze een specifiek doel had in de vorm van het eenmalig printen van een krant.

De kleedkamerjournalistiek die in de jaren '70 opkwam is bij beide kranten terug te zien in de interviews die werden gedaan maar ook in kleinere artikelen. Kleedkamerjournalistiek had als

¹³⁵ Wolf, *Het geheim van de Telegraaf*, 459.

¹³⁶ Ibidem, 439-442.

¹³⁷ 'Benzine uit uw tuintje... of stoom uit het ingewand der aarde', *De Telegraaf*, 24-11-1973.

¹³⁸ 'Rechter acht zich niet bevoegd in zaak over sluiting Dodewaard', *De Telegraaf*, 24-05-1980.

¹³⁹ 'Hoofdstad aandeelhouder kerncentrale Amsterdam: Dodewaard moet dicht', *De Telegraaf*, 10-04-1980.

¹⁴⁰ 'Stop Dodewaard krijgt subsidie', *De Telegraaf*, 13-11-1981 'Dodewaard kan gewoon opstarten', *De Telegraaf*, 27-03-1981 'Acties tegen Dodewaard', *De Telegraaf*, 06-10-1980.

¹⁴¹ 'Kernachtig protest', *De Telegraaf*, 09-04-1979.

¹⁴² 'Kamervragen rond actie Dodewaard', *De Telegraaf*, 21-20-1980.

kenmerk dat men mensen uit de eigen politieke richting te vriend hield. Dit om de mogelijkheid tot interviews en primeurs te vergroten. Door deze korte lijnen konden journalisten van *De Telegraaf* gemakkelijk in contact komen met Molly Geertsema, commissaris van de koningin in Gelderland. “Gistermiddag heb ik mr. Molly Geertsema, commissaris van de koningin, even opgebeld.” In hetzelfde artikel werden leden van Stop Dodewaard neergezet als mensen die hem in gevaar hadden gebracht want “zij hadden gezegd: ‘Drink eens op als je durft. Iedereen zegt toch dat de kerncentrales zo veilig zijn.’” Door een persoonlijke connectie was de journalist in kwestie bezorgd geworden over zijn gezondheid.¹⁴³ Hoewel het idee achter het artikel is dat de zorgen van Stop Dodewaard overdreven waren, laat de journalist zien dat hij deze zorgen wel deelde. Hij maakte zich immers zorgen over wat het koelwater met de gezondheid van Geertsema zou doen. Hoewel dit waarschijnlijk niet de bedoeling was van de journalist kan het artikel wel op deze manier worden gelezen.

De drie belangrijkste gebeurtenissen in deze periode waren de onverwachte blokkade van de Dodewaard centrale door Breek Atoomketen Nederland, en de Dodewaard blokkades. Alle drie werden door de Telegraaf besproken, en werden in een aantal gevallen door foto's vergezeld. In het geval van de antikernenergiebeweging werden er onder andere foto's gebruikt van de kerncentrale in Dodewaard terwijl deze voorbereid was op de blokkade en de politiemacht waarmee een blokkade van Breek Atoomketen Nederland werd gebroken.¹⁴⁴ Ook van minder heftige beelden publiceerden ze de foto's. In opwachting van de Brede Maatschappelijk Discussie hadden leden van de antikernenergiebeweging een brede straat discussie georganiseerd voor het huis van professor Kistemaker, een kernegeleerde.¹⁴⁵ Wat de foto in lijn zet met de foto's van de kerncentrale is de plaatsing van twee meter hoge hekken. Deze waren als beveiliging tegen de actievoerders, het gaf het beeld dat de actievoerders in staat waren om het huis te bestormen van een man die verder geen invloed had op mogelijke sluiting.

Hoewel de antikernenergiebeweging blokkades als een vorm van geweldloos verzet zag werd hier in de artikelen in *De Telegraaf* anders over gedacht. Volgens hen is de blokkade een vorm van geweld. “Met een dergelijke blokkade nemen de actievoerders immers het recht in eigen hand. Waarbij dan ook nog de veiligheid van het centrale personeel en de omwonenden in ernstig gevaar wordt gebracht.”¹⁴⁶ Om te benadrukken dat de blokkades een vorm van geweld waren bood de krant

¹⁴³ ‘Geertsema kerngezond’, *De Telegraaf*, 05-09-1979.

¹⁴⁴ ‘Politie klaar voor ingrijpen na blokkade: Kernoorlog in Borssele’, *De Telegraaf*, 17-03-1980 ‘Dodewaard nu een vesting’, *De Telegraaf*, 07-10-1980.

¹⁴⁵ ‘Hekken moesten discussie groepen weren’, *De Telegraaf*, 13-04-1981.

¹⁴⁶ ‘Dodewaard’, *De Telegraaf*, 15-10-1980.

ook veel ruimte aan de bevolking van Dodewaard om haar angst te uitten, of dit in ieder geval voor ze te doen. Met artikelen over bewoners die zich wapenden voor geweld en de beschrijving dat;

Bejaarden durven 's avonds de straat niet meer op. Landbouwers wapenen zich met ijzeren staven, brandbommen en prikkeldraad. Want het anders zo vredige Betuwse fruitplaatsje verwacht in de komende herfstvakantie een verbitterde veldslag tussen een grote massa demonstranten en de politie die wil voorkomen dat de kerncentrale aan de Waal wordt bezet.¹⁴⁷

De bewoording die *De Telegraaf* hier gebruikte, een verbitterde veldslag, komt ook in andere artikelen terug. Zo werd een blokkade van Breek Atoomketen Nederland in Borssele als een “kernoorlog” beschreven.¹⁴⁸ En werd er in andere artikelen vanuit gegaan dat de demonstranten te ver zouden gaan. Een uitspraak van de burgemeester werd gedeeld waarin hij aangaf dat; “de status van demonstrant verandert in terrorist” indien zo een bezetting poogden.¹⁴⁹ Er werd een schrikbeeld gecreëerd van de acties van de antikernenergiebeweging.

Of deze artikelen van *De Telegraaf* de bewoners van Dodewaard hebben beïnvloed is moeilijk te zeggen, maar de krant publiceerde wel over de frustraties en angsten van de bevolking. Rond de blokkades zouden kerkdiensten niet door zijn gegaan en mensen te bang zijn geweest om de straat op te gaan volgens de krant. Volgens de burgemeester waren de blokkades en demonstraties een “een ondraaglijke last geworden die voor velen niet meer op te brengen is.”¹⁵⁰ In de meeste van deze artikelen kwamen er echter geen bewoners van Dodewaard zelf aan het woord, in de meeste gevallen kwam of de burgemeester aan het woord of werd er geen bron gegeven. Er is één artikel waarin een lokale boer aan het woord kwam wiens weiland door de antikernenergiebeweging was gekraakt, hij gaf aan bedreigd te zijn door leden van de antikernenergiebeweging.¹⁵¹ Doordat er weinig met de bevolking zelf lijkt te zijn gesproken is het moeilijk om de artikelen erover compleet te geloven, waarschijnlijk is een deel op de manier gepubliceerd om de antikernenergiebeweging in een kwaad daglicht te zetten.

Sympathie werd er door de artikelen meestal niet opgewekt. Wanneer er over het geweld dat tegen de demonstranten werd gebruikt werd bericht kregen ze daar zelf de schuld van. De demonstranten zouden bezig zijn geweest met een treitercampagne tegen de politie tijdens de eerste Dodewaard blokkade. Het gebruik van blokkades was inherent gewelddadig en de ME stond in haar recht met de harde verwijdering van demonstranten. Door dit te doen maakten ze de situatie

¹⁴⁷ ‘Bewoners wapenen zich tegen geweld: Dodewaard vreest veldslag om atoomcentrale’, *De Telegraaf*, 12-09-1980.

¹⁴⁸ ‘Politie klaar voor ingrijpen na blokkade: Kernoorlog in Borssele’, *De Telegraaf*, 17-03-1981.

¹⁴⁹ ‘Koortsachtig overleg rond Dodewaard’, *De Telegraaf*, 15-10-1980.

¹⁵⁰ ‘Bevolking Dodewaard is demonstraties beu’, *De Telegraaf*, 16-07-1981.

¹⁵¹ ‘Activisten verdwenen onder dreiging bevolking’, *de Telegraaf*, 23-09-1981.

weer veilig en zorgden ze ervoor dat de werknemers van de centrale niet te lang in haar vrijheid werd beperkt. Met alle kritiek die *De Telegraaf* uitte op de antikernenergiebeweging waren er ook artikelen waarin de krant voor de beweging opkwam of hen aan het woord liet. Dit gebeurde onder andere nadat er door politieke tegenstanders brand was gesticht waar een aantal actievoerders woonden. De aanleiding voor de brandstichting waren geruchten over molotovcocktails en dynamiet bij de tweede Dodewaard blokkade. Hoewel *De Telegraaf* negatief over de antikernenergiebeweging als geheel bleef noemden ze de leden die hierbij betrokken waren wel het “slachtoffer van aanslagen”.¹⁵² Ongeacht wat men van de politieke standpunten van anderen vond, een aanslag was niet de oplossing. In zowel artikelen over een rechtszaak aangespannen door de antikernenergiebeweging en verscheidene blokkades van Breek Atoomketen Nederland werden hun standpunten en eisen genoemd.¹⁵³ Daarnaast maakte de krant ook gebruik van een ‘geheim intern rapport’ van de antikernenergiebeweging waarin de organisatie zichzelf als verdeeld neerzette, of dit rapport daadwerkelijk bestond is onbekend.¹⁵⁴

In columns van Leo Derksen werd de antikernenergiebeweging aan stukken gescheurd. Naar aanleiding van de tweede Dodewaard blokkade schreef hij onder andere het stuk, “Hartelijk bedankt, Max”. Het was een negatieve en zwaar sarcastische beschrijving van de blokkade waarin Max van den Berg werd neergezet als “langharig, werkschuw tuig”.¹⁵⁵ Eerder had dezelfde columnist Henk Scholten neergezet als vertegenwoordiger van de zwijgende meerderheid. Hij zou uit naam van de Nederlandse bevolking Dodewaard Gaat Dicht in hun verblijf geblokkeerd. Derksen beschreef zijn opinie van de man als volgt; “Zo ga ik Henk waarachtig steeds meer liefhebben. Hij is een eenzame, moedige solist in een samenleving van slapers en hij wenst zelfs geen hulp van medestanders, want luister maar naar wat hij zegt”. Henk Scholten had de Dodewaard Gaat Dicht beweging hun verdiende loon gegeven volgens Derksen.¹⁵⁶ Het idee dat Derksen naar voren bracht over de actievoerders, dat ze werkschuw waren, kwam vaker naar voren in *De Telegraaf*. Na de bezetting van Borssele schreven ze; “Tekenend voor de mentaliteit van sommige betogers was de leuze, die zij achterlieten op de portiersloge: ‘Stop er mee, kom ook in de WW’.”¹⁵⁷ Het beeld overbrengen van werkschuw was in dit geval makkelijk doordat de antikernenergiebeweging dit zelf op de muur had gespoten. De columns van Derksen gingen veel verder dan de gewone artikelen die in *de Telegraaf*

¹⁵² ‘Actievoerders slachtoffer van aanslagen’, *De Telegraaf*, 18-09-1981.

¹⁵³ ‘Rechter acht zich niet bevoegd in zaak over sluiting van Dodewaard’, *De Telegraaf*, 24-05-1980.

‘Demonstratie bij Urenco’, *De Telegraaf*, 16-10-1979.

‘Demonstranten in Borssele verbitterd over optreden van Mobiele Eenheid’, *De Telegraaf*, 18-03-1980.

¹⁵⁴ ‘Uit geheim intern rapport blijkt: Actieleiders struikelen over parlementaire democratie’, *De Telegraaf*, 17-10-1980.

¹⁵⁵ ‘Hartelijk bedankt, Max’, *De Telegraaf*, 21-09-1981.

¹⁵⁶ ‘Zwijgende meerderheid slaat toe’, *De Telegraaf*, 16-05-1981.

¹⁵⁷ ‘Kernachtig protest’, *De Telegraaf*, 09-04-1979.

werden gepubliceerd. Zijn reputatie voor een 'kritische en giftige pen' was dan ook zeker verdiend, maar werd niet enkel op de antikernenergiebeweging gericht.

Conclusie

Over het algemeen schommelde *de Volkskrant* veel meer in haar beschrijving van de actievoerders. Hoewel *De Telegraaf* bij vlagen voor de antikernenergiebeweging opkwam was dit meestal in uitzonderlijke gevallen, zoals de brandstichting door middel van een bom. Bij *de Volkskrant* was deze wisseling veel minder logisch en voorspelbaar. Acties die de ene week nog als prima werden bevonden waren de week daarop niet meer begrijpbaar en werden afgekeurd door de journalisten. Dit laat zien dat ook wanneer de antikernenergiebeweging dacht binnen een geaccepteerd frame zijn acties uit te voeren, dat dit niet altijd tot positieve artikelen leidt zoals door Amenta e.a. al werd voorspeld. De vraag kan dus worden gesteld, wat prefereerde de antikernenergiebeweging. De artikelen in *de Volkskrant* die zowel negatief of positief over hen zouden kunnen zijn, of de artikelen in *De Telegraaf* waarvan ze beter konden voorspellen hoe ze beschreven zouden worden. De ingestuurde brieven in *de Volkskrant* laten in ieder geval kritiek op de krant zien vanuit de beweging.

In *De Telegraaf* werd er bij artikelen over mogelijke sluiting van de Dodewaard centrale gebruik gemaakt van meer prikkelende titels dan *de Volkskrant*. In de artikelen zetten ze wel een feitelijk beeld neer, de titels waren vooral bedoeld om de aandacht te trekken. Dit betekende niet dat *de Volkskrant* altijd waarheidsgetrouwe titels gebruikte. De titels waren bedoeld om aandacht te trekken en kranten te verkopen, de artikelen gaven meestal een beter beeld van de situatie neer. Beide kranten publiceerden artikelen waarin werd getwijfeld aan de aard van de blokkades. Ging het daadwerkelijk om mensen met een probleem met kernenergie, of waren het mensen die op zoek waren naar geweld. Deze kritiek was niet zozeer bedoeld om de antikernenergiebeweging in een kwaad daglicht te zetten, maar valide vragen omdat er op andere demonstraties mensen waren afgekomen die niet de bedoelingen van de antikernenergiebeweging hadden. De toestroom van relschoppers zou er voor zorgen dat de blokkades niet langer een democratisch karakter hebben. Dit was al langer een vraagstuk voor mensen. Door dit centraal te zetten konden de lezers de beweging vergelijken met andere bewegingen die de randen van de democratie hadden opgezocht.

Hoofdstuk 3 Verminderde populariteit en een Brede Maatschappelijke Discussie

Na de tweede Dodewaard blokkade in 1981 liep de antikernenergiebeweging tegen een aantal problemen aan. De kerncentrale in Dodewaard was door burgemeester Goldberg als verboden gebied voor verdere demonstraties bestempeld. Daarnaast waren ze ook de sympathie van een groot gedeelte van de bevolking van Dodewaard verloren. Grote acties tegen kernenergie bij de kerncentrale in Dodewaard zitten er de komende tijd niet in. Dit betekende dat er, op een spontaan protest van 150 man in januari na, in 1982 vooral kleinere acties gefocust op het dumpen van radioactief afval, de kerncentrale in Borssele en kernaafval in het algemeen.¹⁵⁸ In februari 1983 werd wederom sluiting van de centrale in Dodewaard geëist nadat er een grote reparatie nodig bleek, onder het mom niet oplappen maar opdoeken gingen demonstranten in Arnhem de straat op.¹⁵⁹ Buiten deze eis tot sluiting bleef de antikernenergiebeweging gefocust op de problemen rond radioactief afval.¹⁶⁰

Vanaf 1984 begon de antikernenergiebeweging weer aan grotere, maar indirectere acties. Om de sympathie van de Nederlandse bevolking terug te winnen zijn de acties simpel en enkel overlast veroorzakend voor de elektriciteitsbedrijven. Zo werd er een girokaarten actie ondernomen waarbij een deel van de rekening niet werd betaald. Dit deel was percentueel hetzelfde als het percentage eigenaarschap dat het elektriciteitsbedrijf had van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland.¹⁶¹ Het idee hierachter was dat de administratie van de energiebedrijven dusdanig last hiervan zou ondervinden dat men zou willen stoppen met het gebruik van kernenergie. Deze actie was een kopie van acties tegen de Kalkar-heffing. Vanaf 1973 had de Nederlandse overheid een heffing op de energierekening ingevoerd waardoor iedereen meebetaalde aan de kernreactor in Kalkar, Duitsland. Organisaties en personen weigerden deze heffing te betalen en verlaagden hun betaling van de energierekening handmatig. In 1977 werd de heffing door de overheid hierdoor weer beëindigd.¹⁶² De hoop was dat men de overheid en de energiebedrijven wederom hiermee kon beïnvloeden.

¹⁵⁸ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 45-51.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 52-53.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 52-55.

¹⁶¹ *Ibidem*, 56.

¹⁶² Zitting 1972 – 12056, Memorie van toelichting; ‘Voorzieningen ter dekking van de uitgaven In verband met de Nederlandse deelneming in de ontwikkeling van een met natrium gekoelde snelle kweekreactor’.

‘Hogeschoolraad betaalt geen Kalkarheffing’, *Reformatisch Dagblad*, 23-12-1974.

Stichting Laka, ‘Einde van de Kalkar-heffing’, *De geschiedenis van kernenergie in Nederland*, laatst geraadpleegd op 04-06-2021 [Einde van de Kalkar-heffing | Kernenergie in Nederland](#).

De Brede Maatschappelijke Discussie liep in het begin van 1984 op zijn eind. De insteek hiervan was dat de Nederlandse bevolking de kans zou krijgen om haar mening te geven over kernenergie en het verdere gebruik daarvan. De regering had beloofd de uitslag ervan na te volgen, echter al voor het einde van de discussie bleek dat de overheid dit niet geheel van plan was. Waar men in het begin had beloofd dat ook de mogelijke onmiddellijke sluiting van de centrales in Dodewaard en Borssele door de discussie zouden worden besloten werd er in oktober 1983 door van Aardenne gezegd dat sluiting tijdens de levensduur van de centrale niet op haar plaats was. Hierbij zou de conclusie van de Brede Maatschappelijke Discussie buiten beschouwing blijven.¹⁶³ Nadat de discussie in 1984 eindigde met de beslissing dat de huidige kerncentrales zouden worden opgebruikt maar dat er geen nieuwe zouden worden gebouwd gingen er al snel weer stemmen op dat er meer centrales moesten komen.¹⁶⁴ Kabinet Lubbers-I bleek voornemens te zijn toch meer centrales te bouwen, waarop een grote manifestatie werd gehouden om te laten blijken dat de Nederlandse bevolking dit echt niet wilde. Er kwamen minder mensen op af dan de organisatie had gehoopt.¹⁶⁵

Na het einde van de Brede Maatschappelijke Discussie en daaruit voortkomende conclusie herpakte de antikernenergiebeweging zich. De periode na de tweede Dodewaard blokkade zagen ze als een interbellum. Voor de kranten waren de verschillende groeperingen verdwenen en werd er vooral verwezen naar anti-kernenergie demonstranten of mensen die tegen het gebruik van kernenergie waren. In dit hoofdstuk zal er naar de periode na de Dodewaard blokkades worden gekeken. Tussen 1982 en 1984 werd een deel van de demonstranten van de blokkade in 1981 berecht en liep de Brede Maatschappelijke Discussie op zijn einde. Voor deze periode is gekeken naar de zoektermen; kerncentrale Dodewaard, Brede Maatschappelijke Discussie, Dodewaard Gaat Dicht, Stop Dodewaard, antikernenergiebeweging, anti-kern beweging en energiebeweging. De zoektermen zijn niet enkel gefocust op de verschillende actiegroepen omdat in de kranten de beweging steeds meer als één geheel wordt besproken in deze periode.

De Volkskrant

Tussen 1978 en 1983 was *de Volkskrant* bezig met een professionalisering en heroriëntatie op journalistiek gebied.¹⁶⁶ Dit is terug te zien in de artikelen die werden gepubliceerd vanaf 1978 en kan deels de verandering in framing verklaren. Hoewel de artikelen nog wel een voorkeur voor

¹⁶³ 'Regering tegen vroegtijdige sluiting van kerncentrales: BMD-conclusie blijft buiten beschouwing', *de Volkskrant*, 20-10-1983.

¹⁶⁴ 'Minister wil vier kerncentrales van duizend megawatt bouwen, "Kabinet zou omstreeks prinsjesdag moeten beslissen"', *de Volkskrant*, 29-05-1984.

¹⁶⁵ *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, Stichting Laka, 57.

¹⁶⁶ Van Vree, *Metamorfose van een dagblad*, 12.

alternatieve energiebronnen lieten zien en de opvatting dat er naar de Nederlandse bevolking geluisterd diende te worden werden ze kritischer op de antikernenergiebeweging. Dit was onder andere te zien in een interview met een voormalig PvdA lid. De man wilde niet gedwongen tegen kernenergie stemmen en was daardoor uit de partij gestapt. Het interview leidde met; “Tegen je eigen geweten moeten stemmen is principieel onjuist”.¹⁶⁷ Interviews als dit lieten zien dat ook binnen een partij met een anti-kernenergie standpunt zoals de PvdA niet iedereen het met elkaar eens was en met het anti-kernenergie standpunt van de partij. Daarnaast werden er ook een aantal positievere artikelen over de kerncentrale in Dodewaard gepubliceerd, onder andere over lagere exploitatiekosten en interviews met de directeur.¹⁶⁸ Voorheen waren artikelen als dit meer in *De Telegraaf* gepubliceerd. Dit betekende echter niet dat de kritische toon die in eerdere artikelen kon worden gevonden over kernenergie was verdwenen.

Wanneer men over de antikernenergiebeweging sprak begon dit in 1982 met artikelen over de rechtszaak naar aanleiding van de tweede Dodewaard blokkade. De artikelen worden langzaam negatiever over hun acties. In het geval van artikelen over het gebruik van geweld blijven de artikelen meer bemiddelend. Beide partijen krijgen de schuld van gebruikt geweld, de antikernenergiebeweging voor het uitlokken en de overheid vanwege een te heftige reactie, overmatig gebruik van CS-gas en afgeraden materieel als elektrische wapenstokken.¹⁶⁹ Om hier aandacht voor te trekken maakte de krant ook gebruik van titels die de aandacht moesten trekken om vervolgens hevig politieoptreden te bespreken. Dit werd onder andere gedaan met de titel; “Minister over Dodewaard: Porno uit den boze bij optreden ME’ers”. Hoewel het artikel begon over het gebruik van pornografie als ontspanningsmiddel voor ME’ers ging het artikel al snel over op een discussie over het geweld bij de blokkade in ’81 en hoe dit was ontstaan.¹⁷⁰ Zo kon men het harde optreden bij meer mensen onder de aandacht brengen.

Begin oktober 1982 werden de atoomweigeraars die herstel van hun energielevering eisten als mensen weggezet die niet snapt dat acties gevolgen hadden. Hun afsluiting van het energienet was hun eigen schuld nadat ze hun energierekening niet volledig hadden betaald.¹⁷¹ Kort hierop

¹⁶⁷ ‘Dwarsliggende PvdA-gedeputeerde uitgeteld: “Tegen je eigen geweten moeten stemmen is principieel onjuist”’, *de Volkskrant*, 17-02-1982.

¹⁶⁸ ‘Directeur elektriciteitsinstellingen: “We denken nu weer aan woningbouw zonder cv”’, *de Volkskrant*, 23-09-1982 ‘Exploitatie Dodewaard 5,5 mln beter’, *de Volkskrant*, 26-03-1982.

¹⁶⁹ ‘Hof onderzoekt klachten betogers tegen Dodewaard: Veroordeelden in hoger beroep’, *de Volkskrant*, 02-11-1982 ‘Anti-hondenstok ingezet tegen mensen: Arnhemse politie bezit stroomstok ondank instructie ministerie’, *de Volkskrant*, 04-06-1983.

¹⁷⁰ ‘Minister over Dodewaard: Porno uit den boze bij optreden ME’ers’, *de Volkskrant*, 13-02-1982.

¹⁷¹ ‘Atoomstroomweigeraar eist herstel energielevering: afsluiting voor geschillencommissie’, *de Volkskrant*, 14-10-1982.

volgde een artikel over krakers en actievoerders dat de vraag stelde wanneer men demonstreerde of opgeruid was. In het artikel vroeg de auteur zich af;

Toen de kernenergie demonstranten in Dodewaard, in hun niets ontzienende strijd tegen het Grote Kwaad, het nodig vonden hekken en bouwland van omwonende boeren te vernielen, scheen niemand te bedenken dat die boeren van hun land moeten leven, terwijl die kerncentrale op zijn hoogst een verwijderd gevaar is; de boeren die daarop in actie kwamen, heetten 'opgeruid'. Nou en? Waren die demonstranten dat soms niet? Dezelfde woorden, voor dezelfde begrippen, graag. Maar tegen kernenergie zijn, dat is spiritueler niet waar, intellectueler dan boer zijn.¹⁷²

De actievoerders die bij de Dodewaard centrale hadden geprotesteerd en de mensen die daar vervolgens over hadden geschreven werden als elitair neergezet. Deze perceptie was niet bevorderlijk voor de sympathie vanuit de bevolking die de antikernenergiebeweging nodig had. Ze werden niet neergezet als actievoerders, maar als een verharde groep. Dit artikel over vernielingen en de houding daar tegenover van de antikernenergiebeweging is in conflict met eerdere artikelen die door *de Volkskrant* zijn gepubliceerd waarin een reparatie fonds voor boeren werd besproken dat de antikernenergiebeweging had aangeboden en was afgeslagen.¹⁷³ Belangrijk hierbij is ook dat de verschillende groepen binnen de antikernenergiebeweging niet meer sterk werden gescheiden in de artikelen. Waar journalisten voorheen vaak nog onderscheid hadden gemaakt tussen groepen als Breek Atoomketen Nederland en Stop Dodewaard werden ze nu onder één noemer gezet, anti-kernenergie.

Toen de rechtszaak tegen de demonstranten was afgelopen ging *de Volkskrant* terug naar haar standaard visie op kernenergie als een slechte oplossing. Dit werd gedaan door middel van artikelen over de negatieve impact van de kerncentrales op huizenprijzen in de omgeving en de moeilijkheden bij reparaties. Dit waren meestal problemen die werden aangewezen door de antikernenergiebeweging en dit meldde *de Volkskrant* ook in haar artikelen. Deze manier van de problemen aanwijzen rond kernenergie werd door de krant als informatief neergezet. Omwonenden en anders getroffen mensen door de kerncentrale konden zelf doen wat ze wilden met de informatie die de antikernenergiebeweging voor ze had verzameld. De Brede Maatschappelijke Discussie werd door de krant uitvoerig besproken en daarbij kwamen vooral tegenstanders van kernenergie aan het woord. Dit was in de vorm van zowel artikelen die door aan de antikernenergiebeweging gelieerde mensen waren geschreven, als interviews en ingestuurde brieven. Eén van de denkbeelden die naar voren kwam was het idee dat het enige wat de antikernenergiebeweging en de milieubeweging

¹⁷² 'Krakers of gepeupel', *de Volkskrant*, 23-10-1982.

¹⁷³ 'Dodewaard wijst nieuwe acties af: Last betogers te groot', *de Volkskrant*, 23-09-1981.

misten macht was. Hun uitgewerkte en realistische plan kon mensen niet overtuigen omdat de bewegingen daar de macht niet voor hadden, niet omdat ze overtuigingskracht misten.¹⁷⁴

Nadat er duidelijk begon te worden dat het kabinet niet naar de complete uitslag zou luisteren in 1983 vroeg een deel zich af of Nederland dan nog wel een democratie was. Immers, als men in de regering niet luisterde naar de bevolking dan ging er iets mis. Door de belofte te breken dat ook het mogelijk vervroegd sluiten van Dodewaard en Borssele een optie waren verloren mensen vertrouwen in de Brede Maatschappelijke Discussie en in sommige gevallen in de regering.¹⁷⁵ *De Volkskrant* zette de antikernenergiebeweging hierin neer als de verdediger van de wensen van de Nederlandse bevolking. Onder andere door artikelen te publiceren waarin ze werden neergezet als strijdbaar en bereid om een lange strijd te voeren tegen kernenergie. De antikernenergiebeweging had de periode van de Brede Maatschappelijke Discussie gebruikt om te hergroeperen en de band met de bevolking te verbeteren na de twee grote blokkades bij Dodewaard. *De Volkskrant* bemoedigde dit door kritische artikelen te publiceren over het gebruik van de discussie als uitstel middel en het gebrek aan besluitvaardigheid bij de regering.

In 1984 liet *de Volkskrant* haar steun blijken voor het niet uitbreiden van het Nederlandse nucleaire programma. De redenen van de overheid om toch weer over te gaan op kernenergie werden door de journalist van de hand geschoven. Volgens de journalist kon men beter het Amerikaanse voorbeeld volgen en stoppen met de aankoop van nieuwe centrales.¹⁷⁶ Dat *de Volkskrant* hierbij de kant van de antikernenergiebeweging koos laat ook een artikel zien over de vernieuwde antikernenergiebeweging. De beweging liet daarin weten dat ze hun focus hadden verlegd en hun band met de bevolking verbeterd.¹⁷⁷ Op deze manier kwam de beweging aan het woord en konden ze hun standpunten over kernenergie en de discussie bespreken. Via de krant bereikten ze ook meer mensen dan tijdens de bijeenkomsten. De bijeenkomsten die vanuit de discussie waren georganiseerd werden weinig bezocht, maar de antikernenergiebeweging wilde laten merken dat ze voor de uitslag zouden vechten.

De Telegraaf

Dat de antikernenergiebeweging de keuze had gemaakt om na de gebeurtenissen in Dodewaard een stap terug te nemen in haar acties is goed te zien in de berichtgeving tussen 1982 en 1984. De

¹⁷⁴ 'Milieubeweging komt slechts macht tekort', *de Volkskrant*, 09-02-1983.

¹⁷⁵ 'Geachte redactie: Democratie?', *de Volkskrant*, 01-11-1983.

¹⁷⁶ 'Kernenergie blijft gevaarlijk en nog veel duurder ook', *de Volkskrant*, 27-06-1984.

¹⁷⁷ 'Anti-kernenergiebeweging gereed voor de strijd', *de Volkskrant*, 03-11-1984.

landelijke actiegroep Dodewaard Gaat Dicht en de plaatselijke Stroomgroep Dodewaard werden beide bij naam genoemd in de artikelen. Dit volgt de theorie van Gamson, als de beweging geen nieuws maakt dan is er ook niets voor de kranten om over te schrijven. In plaats van de specifieke actiegroepen sprak *De Telegraaf* over de antikernenergiebeweging in het geheel. Met de ingang van de Brede Maatschappelijke Discussie werd het discussieveld voor hen ingedeeld in twee kampen, voor- en tegen kernenergie.

Wanneer er over de antikernenergiebeweging werd geschreven werd onder andere de rechtszaak tegen demonstranten besproken naar aanleiding van de tweede Dodewaard blokkade. Eén van de eerste artikelen die hier in 1982 over werd gepubliceerd was deels naar aanleiding van de protesttocht tijdens de zitting. Hiervan werd een foto gepubliceerd en de details van de zaak werden in het artikel uiteengezet.¹⁷⁸ Het stuk kan op twee manieren geïnterpreteerd worden. Er werd namelijk de details van de zaak in besproken en de mogelijkheid van excessief politiegeweld. Dit hangt vooral af van hoe de lezer de toon van het artikel wilde interpreteren en wat hun mening over de acties van de beweging al was. Het protest op de foto werd niet besproken dus deze blijft vrij voor interpretatie, betoonden ze enkel steun of was het een protest tegen vervolging voor de acties van de demonstranten.

In de jaren 1980 zette *De Telegraaf* een rustigere koers in. Hoewel de krant zich bleef profileren met een strijd tegen onder andere linkse activisten en krakers waren de wilde jaren voorbij. Over deze kalmering werd in 1989 door Arie Kuiper gezegd dat;

Nog steeds zijn er mensen in Nederland, vooral in de linkse hoek, die *De Telegraaf* beschouwen als een rabiaat-rechtse en semi- of neo-fascistische schandaalkrant, een gevaar voor de geestelijke volksgezondheid, 'om met geen tang aan te pakken'. Praat met die mensen en het wordt snel duidelijk: zij hebben *De Telegraaf* in geen jaren gelezen.¹⁷⁹

Voor de krant was ook 1982 een draaipunt geweest. Toen kwam na drie kabinetten Van Agt minister-president Lubbers van het CDA aan het roer te staan. Vanwege de no-nonsense aanpak van dit kabinet heeft *De Telegraaf* nog maar weinig aanleiding om het de regering moeilijk te maken.¹⁸⁰ Dit weerhield hen er niet van om kritiek te hebben op de kosten dit gemoeid gingen met de Brede Maatschappelijke Discussie. De oorspronkelijke kosten voor de door Van Agt-I uitgeroepen discussie

¹⁷⁸ 'Protesttocht tijdens Dodewaard proces', *De Telegraaf*, 05-01-1982.

¹⁷⁹ Wolf, *Het geheim van de Telegraaf*, 466-467.

¹⁸⁰ Ibidem, 467.

en de eis van De Brauw om meer geld werden uitgebreid besproken.¹⁸¹ Dat De Brauw uiteindelijk 12 miljoen erbij kreeg viel dan ook niet in goede aarde;

Terwijl op alle departementen naarstig wordt gezocht naar bezuinigingsmogelijkheden, terwijl iedere dag weer noodlijdende bedrijven bij zijn ministerie op de stoep staan, terwijl de werknemers flink gekort worden op hun inkomen en vakantiegeld, terwijl talloze gezinnen letterlijk iedere gulden moeten omdraaien en er heftige beroering heerst over een verlaging van het ziekengeld, geeft hij doodgemoedereerd met gulle hand, pats boem, f12 miljoen meer uit. En waarvoor? Voor gepraat over kernenergie. Door groepen van voor- en tegenstanders van kernenergie die elkaar nooit zullen overtuigen. Waar haalt de heer Terlouw eigenlijk de euvele moed vandaan!¹⁸²

Voor *De Telegraaf* was de Brede Maatschappelijke Discussie en haar opzet niet te wijten aan de antikernenergiebeweging. Hoewel deze in de artikelen over de discussie voortkomt gaat het hier voornamelijk om haar rol in het debat, niet om haar invloed op de beslissing tot het organiseren van de discussie zoals Gabriëls deze zag. Gabriëls verwees naar het starten van de Brede Maatschappelijke Discussie door de protesten tegen de kerncentrale in Dodewaard en kernenergie in het algemeen. Leo Derksen, een columnist voor de krant die in eerdere jaren fel uithaalde naar de antikernenergiebeweging, noemde de discussie onder andere een verspilling van tijd en geld en zou laten zien dat je Nederlanders alles wijs kan maken, net als bij de autoloze zondagen tijdens de oliecrisis.¹⁸³ De rol van de antikernenergiebeweging in de discussie is volgens *De Telegraaf* gelijk aan die van de voorstanders van kernenergie, maar was er ondertussen wel al met een groot aantal van hun argumenten korte metten gemaakt. Daarnaast werd de antikernenergiebeweging verweten dat: “in de visie van actiegroepen is een discussie kennelijk alleen goed als men zelf direct en altijd gelijk krijgt”. Er werd de antikernenergiebeweging verweten enkel mee te willen doen aan de discussie als zij gelijk zouden krijgen en zich hierdoor niet aan de democratische regels hield.¹⁸⁴

Na het einde van de Brede Maatschappelijke Discussie en de nieuwe plannen om wellicht toch een kerncentrale te bouwen publiceerde *De Telegraaf* in een artikel hierover aan het begin het volgende;

Hier volgt een bericht voor anti-kernenergie demonstranten: ‘Tegenstanders van de vreedzame toepassing van kernenergie in Nederland dienen hun aardrijkskundige kennis aan te passen. Om te demonstreren moet men niet meer blindelings naar Dodewaard of Almelo of Borssele rijden. In de

¹⁸¹ ‘Te veel hooi’, *De Telegraaf*, 07-01-1982. ‘Subsidie discussie over kernenergie: Deze week valt beslissing over f 22 mln extra’, *De Telegraaf*, 13-01-1982.

¹⁸² ‘Met gulle hand’, *De Telegraaf*, 18-01-1982.

¹⁸³ ‘Zo de wind waait...’, *De Telegraaf*, 29-01-1983.

¹⁸⁴ ‘BMD’, *De Telegraaf*, 26-01-1983.

komende jaren zal het noodzakelijk worden ook de weg naar de Wieringermeer, de Eemshaven, de Noordoostpolder of misschien zelfs de Moerdijk op zijn duimpje te kennen.¹⁸⁵

Voor de journalist die het artikel schreef lijkt het vast te staan. Er zouden meer kerncentrales komen en indien men daartegen wilde protesteren moesten ze in het vervolg naar deze locaties gaan.

Ondanks de zekerheid van deze journalist waren de meeste artikelen die in *De Telegraaf* gepubliceerd werden met een objectieve insteek geschreven. De sterke anti-demonstranten stemming die in een aantal oplagen naar voren kwam na 1982 was vooral afkomstig van columns en ingestuurde brieven.

In zowel de artikelen over de Brede Maatschappelijke Discussie en de acties van de anti-kernenergie demonstranten werden de idealen van democratie hooggehouden. Wanneer men een probleem had moest dit via democratische weg worden opgelost, niet via protest op eigen idee. Dit gold voor bijvoorbeeld het zelf beslissen een deel van de energierekening niet te betalen en bezetting van een consulaat.¹⁸⁶ Dit geldt ook voor de regering, hoewel de discussie als een 'paardenmiddel tegen netelige kwesties' werd gezien, zou het een slecht idee zijn om de conclusie te negeren. Hierom moest de kwestie kernenergie aan het volgende kabinet worden overgelaten.¹⁸⁷

Conclusie

Naarmate de Brede Maatschappelijke Discussie vorderde en het duidelijk werd dat een groot gedeelte van de Nederlandse bevolking geen interesse had in uitbreiding van het kernenergieprogramma werden de antikernenergiebewegingen niet meer als afzonderlijke groepen besproken, maar als één geheel. Bij beide kranten speelde het idee van democratie, en wanneer de discussie en de acties van demonstranten niet langer democratisch zouden zijn een belangrijke rol. Beide kranten vonden het beschermen van de democratie belangrijk, en bekritiseerden de antikernenergiebeweging wanneer ze in hun ogen te ver gingen. Dit was gelijk gebleven sinds de blokkades, maar nu ook gericht op de overheid.

De antikernenergiebeweging werd door de periode heen langzaam minder belangrijk in de kranten. De focus verlegde zich naar de Brede Maatschappelijke Discussie, en hoewel de antikernenergiebeweging daarbinnen een rol speelde waren ze niet langer de focus. Dit kwam ook doordat ze geen grote acties meer hielden om de band met de bevolking te verbeteren. Dit werkte

¹⁸⁵ 'Kernenergie in opmars', *De Telegraaf*, 01-09-1984.

¹⁸⁶ 'Belgisch consulaat een uur bezet', *De Telegraaf*, 30-11-1982 'Verheugend', *De Telegraaf*, 24-02-1982.

¹⁸⁷ 'Kabinet: Voorstel Van Aardenne gaat te ver: Weerstand tegen bouw van 4 kerncentrales', *De Telegraaf*, 10-11-1984.

voor hen, en de uitslag van de Brede Maatschappelijke Discussie laat zien dat een meerderheid van Nederland overtuigd was dat kernenergie geen verdere uitbreiding nodig had, of niet overtuigd was van de noodzaak. Ondanks de grappende artikelen vanuit *De Telegraaf* over een nieuwe locatie voor demonstranten diende de overheid zich volgens hen ook aan de gemaakte beloften te houden.

Conclusie

In deze scriptie is er onderzoek gedaan naar de framing van de antikernenergiebeweging rond Dodewaard in de kranten *de Volkskrant* en *De Telegraaf*. Voor deze kranten was gekozen vanwege de reputaties die deze kranten genieten als respectievelijk, links en rechtspolitek georiënteerd. De verwachting was dan ook dat *De Telegraaf* kritischer zou zijn op de antikernenergiebeweging dan *de Volkskrant*. Dit idee kwam voort uit eigen ervaringen met de beide kranten en het gebruik van artikelen in eerdere onderzoeken. Uit de geanalyseerde artikelen blijkt dat door de jaren heen beide kranten zeer kritische artikelen over de antikernenergiebeweging hebben geschreven. Hierin was er bij *de Volkskrant* wel vaker ook ruimte voor de antikernenergiebeweging om haar verhaal te doen dan bij *De Telegraaf*, maar geen van beide koos compleet een kant in de discussie over kernenergie en de acties van de antikernenergiebeweging. Door op deze manier naar de beweging te kijken is er meer inzicht gekomen in wat de lezers mee kregen van de acties van de antikernenergiebeweging.

Het antwoord op de vraag; Hoe werd er in *De Telegraaf* en *de Volkskrant* over de antikernenergie beweging geschreven en hoe verschilde dit van elkaar? Is dat over het algemeen de artikelen in *de Volkskrant* de ideeën van de antikernenergiebeweging meer overnamen dan de artikelen in *De Telegraaf*. Dit werd niet alleen in artikelen gedaan waarin de antikernenergiebeweging zelf werd besproken maar ook in artikelen waar enkel over kernenergie of de centrale werd gesproken. Dit was niet het geval in de artikelen van *De Telegraaf*. Beide kranten waren zeer gefocust op het wel of niet democratisch verantwoord zijn van de acties van de antikernenergiebeweging en hoe de overheid omging met het vraagstuk kernenergie. De beweging werd het meeste besproken tijdens de periode 1978-1981. Dit was naar aanleiding van de grootschalige acties die dan door hen worden besproken. *De Volkskrant* nam hierin vaker het frame over van de kernenergiebeweging, maar ook *De Telegraaf* besprak over het algemeen de eisen van de beweging in zijn artikelen. Hierin nam *De Telegraaf* ze niet altijd even serieus als *de Volkskrant* dat deed, maar de informatie werd wel beschikbaar gemaakt voor de lezers. Vooral wanneer de punten van de beweging als waardige kritiek werd gezien.

De Volkskrant publiceerde vaker sympathie opwekkende artikelen over de antikernenergiebeweging, maar was hier niet consequent in. De beweging kon er niet altijd op rekenen dat ze de steun zouden hebben van de krant en dit werd ook duidelijk vanuit ingestuurde brieven. De beweging had weinig vertrouwen in de krant. Hoewel *De Telegraaf* minder sympathie opwekkende artikelen publiceerde over de beweging waren ze er wel consequenter in. De beweging kreeg sympathie in de artikelen wanneer de andere kant te ver ging en buiten de grenzen van de democratie trad. Hierop keken zij de beweging ook aan, maar dat betekende niet dat ze daarom het

slachtoffer mochten worden van aanslagen. Iedereen diende binnen de wet te handelen. De meest negatieve standpunten over de antikernenergiebeweging kwamen van een columnist bij *De Telegraaf*, en de meeste positieve standpunten over de beweging bij *de Volkskrant* kwamen voort uit interviews en ingestuurde brieven.

Verder onderzoek naar sociale bewegingen op deze manier zou een waardevol beeld kunnen scheppen van hoe lezers werden geïnformeerd over acties en doelen. Wellicht zou het ook interessant zijn om een groter onderzoek te doen naar alle grote kranten in de periode en hoe zij met dit onderwerp omgingen, dit zou nog een beter beeld geven van wat de Nederlandse bevolking te weten kreeg over de beweging zonder daar deel van uit te maken. Op deze manier kunnen we een completer beeld maken van de beweging en in hoeverre mensen erover geïnformeerd waren. De politieke kant hiervan zou ook een interessant onderwerp zijn. In hoeverre werd de antikernenergiebeweging genoemd als reden voor het opzetten van de Brede Maatschappelijke Discussie en de uiteindelijke beslissing om niet over te gaan tot de bouw van meer kerncentrales. Of is dit sterker te wijten aan de ramp bij Tsjernobyl en de manier waarop dit de gevaren van kernenergie voor velen onderstreepte.

Bibliografie

Primair bronmateriaal

De Volkskrant, 1970-1984

De Telegraaf, 1970-1984

‘Het Akiemodell, Februari 1981’ Breek Atoomketen Nederland, opvraagbaar in het Laka-archief, te Amsterdam.

‘Hogeschoolraad betaalt geen Kalkarheffing’, *Reformatorisch Dagblad*, 23-12-1974.

‘Kortsluiting: Sabotage in je vrije tijd’, *Verzetsfront Willie Wortel en de Lampjes* (1981), Laka-Archief te Amsterdam.

1154 GKN Kerncentrale Dodewaard, 7.4 Historisch overzicht van N.V. GKN, Gelders Archief [Gelders Archief - Bronnen - Archieven](#) laatst geraadpleegd op 31-05-2021

FOD Economie, ‘Productiepark kerncentrales in België’, laatst geraadpleegd op 3-6-2021 [Productiepark kerncentrales in België | FOD Economie \(fgov.be\)](#)

Fotograaf ANP, ‘Dodewaard-Kernenergie-Centrale’ (1968, ANP Historisch Archief), [Permalink Online Archief](#).

Rijksoverheid, ‘Industriële Raad voor de Kernenergie (EZ): 1963-1982’ [Industriële raad voor de Kernenergie](#) laatst geraadpleegd op 31-05-2021.

United States Nuclear Regulatory Commission, *Backgrounder on the Three Mile Island Accident*, NRC Library, laatst geraadpleegd op 03-06-2021 [Factsheet Three Mile Island](#).

Tweede Kamer der Staten-Generaal Zitting 1972 – 12056, Memorie van toelichting; ‘Voorzieningen ter dekking van de uitgaven in verband met de Nederlandse deelneming in de ontwikkeling van een met natrium gekoelde snelle kweekreactor’. Opvraagbaar via [Kalkarheffing](#).

Literatuur

Akkermans, H., Dankbaar, B., et. al. *Eigenwijs Vredesbeleid: Vredesbeweging en veiligheidsbeleid in Nederland*, (Amsterdam 1983)

Amenta, E., e.a., ‘A story-centered approach to the newspaper coverage of high-profile SMOS’, *Social Movements, Conflicts and Change* 33 (2012) 83-107

Bosch, K. van den, *De angst reactor; Kalkar, kroniek van een eeuwige belofte*, (Amsterdam 2006)

Duyvendak, J.W., ‘Dodewaard: de kerncentrale. De strijd van de antikernenergiebeweging.’ In W. den Doel, *Plaatsen van herinnering: Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2005) 422-433

Essent, ‘Voor en nadelen van kernenergie’, *Essent Kennisbank*, [Voordelen en nadelen van kernenergie | Essent](#), laatst geraadpleegd op 05-06-2021.

Gabriëls, R., *Intellectuelen in Nederland: Publieke controversen over kernenergie, armoede en Rushdie*, (Amsterdam 2001)

Gamson, W.A. and G. Wolfsfeld, ‘Movement and Media as Interacting systems’, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 528 (1993) 114-125

- Gamson, W.A., *The Strategy of Social Protest*, (Homewood, 1975)
- Hellema, D., *Nederland en de jaren zeventig*, (Amsterdam 2012)
- Hemels, J., *De emancipatie van een dagblad: geschiedenis van de Volkskrant*, (Amsterdam 1981)
- Jansen, W. en G. Wittenboer, *Sociale netwerken en hun invloed*, (Amsterdam 1992).
- Koopmans, R., en J. W. Duyvendak, 'The Political Construction of the Nuclear Energy Issue and Its Impact on the Mobilization of Anti-Nuclear Movements in Western Europe', *Social Problems* 42:2 (1995) 235-251
- Koopmans, R., 'Movements and media: Selection processes and evolutionary dynamics in the public sphere', *Theory and Society* 33 (2004) 367-391
- Lange, M. de, 'Toen in Almelo: de grote demonstratie tegen Urenco in 1978', *In de buurt: Almelo*, laatst geraadpleegd op 03-06-2021, [Toen in Almelo](#).
- Noort, W.J. van, *Bevlogen bewegingen: Een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging* (Nijmegen 1988)
- Rucht, D. 'The Quadruple A; Media strategies of protest movements since the 1960s', in *Cyberprotest: New media, Citizens and Social Movements*
- Stichting Laka, 'ASEV: 10 locaties in aanmerking voor bouw', *De geschiedenis van kernenergie in Nederland*, laatst geraadpleegd op 03-06-2021, [Kernenergie in Nederland - Node 135](#)
- Stichting Laka, 'Einde van de Kalkar-heffing', *De geschiedenis van kernenergie in Nederland*, laatst geraadpleegd op 04-06-2021 [Einde van de Kalkar-heffing | Kernenergie in Nederland](#)
- Stichting Laka, *Acties tegen kernenergie vanaf 1960*, (Amsterdam 2017)
- Tellegen, E., *Groene Herfst: Een halve eeuw milieu*, (Amsterdam 2010)
- Vos, M., 'Veel debat over nieuwe kerncentrales in Nederland: de dilemma's op een rij', *RTL Nieuws*, [Veel debat over nieuwe kerncentrale in Nederland: de dilemma's op een rij | RTL Nieuws](#) Laatst geraadpleegd op 28-05-2021 12:11.
- Vree, F. van, *De metamorfose van een dagblad; een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant*, (Amsterdam 1996).
- Wessels, M., *Geschrift 47: De kerncentrales van Dodewaard en Borssele: Voor- en nadelen voor Nederland* ('s-Gravenhage, 1982)
- Wolf, M., *Het geheim van De Telegraaf*, (Amsterdam 2009)